

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

**BAKALÁŘSKÉ KOMBINOVANÉ
STUDIUM**

2010 – 2013

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Jakub Chudomel

**Obhajoba práv a zájmů aktivních uživatelů OPL - Fórum
aktivních uživatelů**

Praha 2013

Vedoucí bakalářské práce:
PhDr. Pavla Presslerová, Ph.D.

JAN AMOS KOMENSKY UNIVERSITY PRAGUE

BACHELOR COMBINED (PART TIME) STUDIES

2010 – 2013

BACHELOR THESIS

Jakub Chudomel

**The defense of the rights and interests of active drug users –
Active users forum**

Prague 2013

The Bachelor Thesis Work Supervisor:
PhDr. Pavla Presslerová, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená bakalářská práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpal, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze dne 15. 6. 2013

Jakub Chudomel

Poděkování

Chtěl bych poděkovat vedoucí práce doktorce Pavle Presslerové za trpělivost a cenné rady při tvorbě práce.

Anotace

Práce se zabývá porušováním některých základních lidských práv aktivních uživatelů omamných a psychotropních látek ve třech specifických oblastech - ve vztahu se sociálními službami, zdravotními službami a policií. Vždy na základě udání takové zkušenosti s porušováním některých základních práv přímo aktivními uživateli. Dále se věnuje popisu sebeorganizace aktivních uživatelů omamných a psychotropních látek ve fórech uživatelů v Holandsku, Irsku a v České republice. Popisuje založení a činnost fóra uživatelů UFO Praha včetně výsledků dvou terénních výzkumů mezi uživateli drog. Zmiňuje roli speciálního pedagoga v multidisciplinárním týmu střediska léčby uživatelů omamných látek. Na základě přístupu minimalizace zdravotních rizik /Harm reduction/ popisuje procesy při zřizování a provozování aplikačních místností v některých holandských městech. Empirická část práce prokazuje významnou míru zkušenosti s porušováním práv u aktivních uživatelů, míru povědomí o vlastních právech, znalost instance veřejného ochránce práv při dovolání se ochrany v případě pocitu porušování. Práce chce upozornit na vysokou míru porušování základních lidských práv u sociálně exkludované skupiny aktivních uživatelů omamných a psychotropních látek.

Klíčové pojmy

Aplikační místnost, bakalářské práce, dotazníková šetření, fórum uživatelů omamných a psychotropních látek, strukturované rozhovory, uživatel omamných a psychotropních látek, základní lidská práva.

Annotation

This work deals with violations of certain fundamental human rights, active users of narcotic drugs and psychotropic substances in three specific areas - in relation to social services, health services and the police. Always on the denunciation of such an experience with violations of certain fundamental rights are directly active users. It also discusses the description of the self-organization of active users of narcotic drugs and psychotropic substances in forums users in the Netherlands, Ireland and the Czech Republic. Describes the establishment and activities of the users forum UFO Prague including the results of two field studies among drug users. He mentions the role of special educators in a multidisciplinary team of centers of users of narcotics. Based on the approach of minimizing health risks /Harm reduction/ describes the processes in the establishment and operation of consumption rooms in several Dutch cities. The research demonstrates a significant degree of experience with violations of the rights of active users, the level of awareness of their rights, knowledge instance Ombudsman to appeal to a sense of safety in case of violations. The work aims to draw attention to the high rate of violations of fundamental human rights for socially excluded groups active users of narcotic drugs and psychotropic substances.

Key words

Application room, Bachelor thesis, drug user, drug users forum, human rights, Questionnaire examination, structured interviews.

Obsah

Obsah	7
Úvod.....	9
1 Lidská a občanská práva uživatelů omamných a psychotropních látek	10
1.1 Harm reduction.....	11
2 Standardy kvality sociálních služeb.....	14
2.1 Standardy kvality sociálních služeb ve vztahu k lidským právům	14
2.2 Etický kodex.....	15
2.3 Zásady Etického kodexu sociálních pracovníků České republiky.....	16
2.4 Pedagog	17
3 Sananim, občanské sdružení poskytující služby uživatelům OPL	19
3.1 Popis organizace.....	19
3.2 Etická pravidla sdružení Sananim	20
4 Situace a organizace ochrany lidských práv uživatelů OPL a jejich porušování ze strany policie.....	22
4.1 Asociace nestátních organizací	23
4.2 Právní poradna A. N. O.	24
5 Fórum uživatelů v Praze	26
5.1 Vznik a činnost fóra uživatelů.....	26
5.2 Vnitřní pravidla a procesy UFO Praha.....	28
6 Fórum uživatelů v Holandsku.....	31
6.1 Holandsko	31
6.1.1 „Šlehárna“ v Haagu	31
6.1.2 Uživatelská skupina Deventer	34
6.2 Setkání národních uživatelských skupin v Holandsku (LOG).....	35
6.3 Reprezentační Asociace uživatelů drog (MDHG) Amsterdam.....	36
6.4 Faktory úspěchu v reprezentaci zájmů uživatelů OPL dle holandské praxe....	38
7 Témata současného zájmu organizací sdružujících uživatele OPL v Nizozemí	42
7.1 Nařízená léčba.....	42
7.2 Prostory pro uživatele, aplikační místnost, „šlehárna“	44
Fórum uživatelů Irsko.....	48
7.3 Severní Dublin	48
8 Porovnání situace v Holandsku a v Irsku a srovnání s praxí v ČR.....	52
8.1 Srovnání v konkrétních oblastech a subjektivní závěry.....	52
8.2 Srovnání s praxí v České republice.....	54
9 Empirická část - výzkum	56
9.1 Cíl a okruhy zkoumání	56
9.2 Metoda zkoumání.....	56
9.3 Průběh výzkumu.....	58
9.4 Výsledky výzkumu - Základní povědomí o vlastních právech uživatelů OPL	59
9.5 Oblast sociálních služeb	60
9.6 Oblast zdravotních služeb	62
9.7 Oblast vztahu s policií.....	64
10 Diskuse a závěr	66
Seznam použitých zdrojů.....	71

Literatura.....	Chyba! Záložka není definována.
Online zdroje.....	Chyba! Záložka není definována.
Seznam příloh	75
Příloha A: Dotazník	I
Příloha B: Leták UFO Praha (1)	III
Příloha C: Leták UFO Praha (2)	IV
Příloha D: Leták UFO Praha (3)	V
Příloha E: Pozvánka UFO Praha.....	VI

Úvod

Bakalářská práce je věnována tématu porušování a ochrany základních lidských práv aktivních uživatelů omamných a psychotropních látek (OPL). Dále se z pohledu ochrany základních práv uživatelů OPL zabývá vznikem a existencí fór uživatelů, tedy forem sebeorganizace aktivních uživatelů OPL, a to v Holandsku, Irsku a v České republice.

Ochrana základních práv marginalizovaných skupin obyvatelstva, v případě této práce aktivních uživatelů OPL, je z pohledu relevantních pracovišť okrajovým tématem. To dokladuje i skutečnost, že k tématu není mnoho odborné literatury. Ve vztahu k uživatelům OPL převládají spíše obviňující postoje, než li takové, které této subskupině delegují práva a základní občanskou autonomii.

Sociálně právní stát se silnou demokratickou tradicí, poučený svojí historií a pozitivní změnou politického uspořádání v roce 1989 v čele s ochráncem lidských práv a pozdějším prezidentem České republiky Václavem Havlem, by otázku lidské důstojnosti, respektu a ochrany základních lidských práv měl mít v oblasti prioritních témat.

Téma jsem si vybral proto, že mnoho let pracuji s různými marginalizovanými skupinami. S uživateli OPL, s bezdomovci, s obyvateli romských sociálně vyloučených lokalit, s osobami ve výkonu trestu odnětí svobody (příslušnost k některé ze jmenovaných skupin se často v případě individua kombinují. Není výjimkou, že jedinec spadá do všech vyjmenovaných skupin). Za dobu své praxe jsem vyslechl celou řadu zkušeností a životních příběhů, kdy mne právě absence respektu k základním právům mimořádně zaujala.

Cíle práce spočívají v pojmenování zkušeností s porušováním některých základních práv aktivních uživatelů OPL a v popisu činností fór uživatelů, které se právě tématu ochrany a prosazování práv (včetně pomoci v jejich formulaci) zabývají.

1 Lidská a občanská práva uživatelů omamných a psychotropních látek

Současné trendy v oblasti zdravotních a sociálních služeb obecně se významně zaměřují na „vtahování“ uživatelů služeb do procesu rozvoje kvality služeb. Zároveň je kladen velký důraz na zajištění, kvalitu a obhajobu lidských práv (v kontextu Listiny základních práv a svobod) uživatelů, a to jak z hlediska rasy, kulturního a sociálního zázemí a statutu, sexuální orientace, náboženství, zdravotního stavu či znevýhodnění a jiného typu znevýhodnění, včetně drogové závislosti.

Lidská práva a jejich obhajoba je permanentní dialog na úrovni sledování a posuzování různých forem diskriminace. Jednou z nejohroženějších sociálních skupin z pohledu obhajoby základních práv jsou uživatelé sociálních služeb – osoby bez přístřeší, uživatelé drog, zdravotně a mentálně postižení, a podobně.

Na procesy aktivní účasti uživatelů na rozvoji poskytované služby a podílu na sledování a kontrole zachování a nastavení etických rámců práce včetně respektování základních lidských práv nezapomněl ani zákon 108/2006 Sb. o sociálních službách. Zákon, platný od roku 2007, „... vytvořil prostředí pro rozvoj vztahů mezi poskytovateli a uživateli sociálních služeb, založený na rovnoprávnosti, dobrovolnosti, důsledně individuálním přístupu, na úsilí o nevyčleňování adresátů služeb z přirozeného prostředí a ze společnosti, se zvláštním důrazem na spolupráci mezi poskytovateli, uživateli i osobami jim blízkými, s cílem mobilizovat uživatele služeb k převzetí spoluodpovědnosti na řešení jejich nepříznivé sociální situace...“. Z dikce zákona je patrný důraz na: „...respekt k základním lidským a občanským právům, oprávněným zájmům a lidské důstojnosti adresátů sociálních služeb“ (Čámský a kol., 2008, s. 17).

Zákon č. 108/2006 Sb. v §88 explicitně konstatuje:

v odstavci c) povinnost poskytovatele „vytvářet při poskytování sociálních služeb takové podmínky, které umožní osobám, kterým poskytují sociální služby, naplňovat jejich lidská i občanská práva, a které zamezí střetům zájmů těchto osob se zájmy poskytovatele sociální služby“,

v odstavci d) téhož paragrafu povinnost „zpracovat vnitřní pravidla zajištění poskytované sociální služby, včetně stanovení pravidel pro uplatnění oprávněných zájmů osob, a to ve formě srozumitelné pro všechny osoby“.

v odstavci e) povinnost „zpracovat vnitřní pravidla pro podávání a vyřizování stížností osob, kterým poskytují sociální služby, na úroveň služeb, a to ve formě srozumitelné pro všechny osoby“.

1.1 Harm reduction

Harm reduction (dále HR) je přístup k uživatelům omamných a psychotropních látek (dále OPL) charakteristický principy:

- vyhýbá se zhoršování poškození způsobeného užíváním drog
- zachází s uživateli drog s důstojností a jako s lidskými bytostmi
- maximalizuje možnosti intervence
- je založen na upřednostňování dosažitelných cílů
- je neutrální k legalizaci nebo dekriminlizaci
- je jasně odlišený od války proti drogám (důraz na snižování dostupnosti drog)

(Janíková, 2008).

Jak dále upozorňuje Janíková: „Z poradenských a edukačních aktivit v rámci HR by se však nemělo ztratit citlivě vysílané a citlivě dávkované poselství, že je sice lepší brát drogy bezpečně než nebezpečně, ale ještě lepší je nebrat vůbec - a že je to možné a lze s námi hovořit o cestě, která k tomu vede“ (Janíková., 2008, s. 104).

Jedna z forem realizace HR je i zapojování cílové skupiny, v případě této práce aktivních uživatelů OPL, do realizace programů HR. Tímto jsou i tak zvaná fóra uživatelů OPL. Vzniká tak platforma, kdy v rámci těchto fór, založených a řízených samotnými uživateli OPL, si sami uživatelé formulují své potřeby, zájmy a snaží se tyto závěry komunikovat směrem k většinové společnosti. Dochází tak k diskusi mezi uživateli a poskytovateli specifických služeb, kdy tyto služby získávají unikátní zpětnou vazbu. Aktivní uživatelé tím, že se zabývají formulací svých práv a zájmů, tak hledají cesty, jak negativní dopady svého chování (užívání OPL) na sebe i většinovou

společnost zmírnit. Často totiž poskytovatelé specifických služeb nedokáží přesně potřeby cílové skupiny zjistit, nebo pochopit. Významným prvkem činnosti fóra uživatelů je také ochrana lidských práv, důstojnosti a etických pravidel právě ve vztahu uživatele OPL s využívanou specifickou službou, potažmo ve vztahu s různými státními institucemi včetně policie, soudů, vězeňské služby, a podobně.

Zahraniční /evropská/ zkušenost ze vzniku podobných fór uživatelů důraz na etiku a respekt k lidským právům aktivních uživatelů OPL v rámci poskytování specifických služeb pro drogově závislé elementárně potvrzují.

Jak dokazuje Gajdošíková: „*Zákon výslovně stanoví, že osobám, které užívají tabákové výrobky, alkohol nebo jiné návykové látky, a osobám na těchto drogách závislým se poskytuje odborná péče. Cílem této péče je mírnění vzniklých škod na zdraví. Zákona tak legalizuje tzv. harm reduction přístup*“. Dále dodává, že: „*Odpůrci těchto typů péče se budou muset smířit s tím, že se jedná o zákonnou formu péče o tyto osoby.*“ (Gajdošíková, 2006, s 63).

Vznik fóra uživatelů je zcela v kontextu moderního trendu poskytování sociálních služeb v kontextu Zákona 108/2006 Sb. a z pohledu etopedického a adiktologického v kontextu přístupu označeném jako harm reduction.

Uživatelé OPL se z povahy důsledků uspokojování své závislosti dostávají do častého a opakovaného kontaktu s policií. Ligou lidských práv v Praze byl v dubnu 2003 realizován pilotní projekt ochrany lidských práv uživatelů drog (POPUD), který trval do ledna 2004. Jeho cílem byla identifikace, sledování a řešení případů porušování základních lidských práv uživatelů drog bezpečnostními složkami v ČR – tzv. policejních přehmatů.

„*Uživatelé drog, stejně jako Romové či demonstranti, se ocitají v rukou policie často jako bezmocné osoby neznající svoje základní práva. Již znalost těchto práv je základním preventivním nástrojem při ochraně důstojnosti. I tak samozřejmě dochází k excesům ze strany policie.*“ (Morávek, Pfeiferová, 2004, s. 2).

Jak dále konstatuje zpráva z tohoto pilotního projektu, v případech přehmatů a zvláště policie musejí organizace na ochranu lidských práv čekat na precedenční případy a nebojácné oběti delší dobu. Teprve na základě precedenčních případů je možné posouvat podmínky ochrany základních práv do budoucnosti, je možné s nimi argumentovat pro média i v legislativních kampaních apod. Ke změnám vede cesta jen po několikaleté, důkladné, práci a monitorování situace ve více oblastech, které pak tvoří poctivě a průkazně sestavený komplexní obrázek situace policejní práce v dané oblasti.

Projekt POPUD se v letech 2003 – 2004 zabýval těmi, kteří se v souvislosti s užíváním nealkoholových drog stali obětmi bezpráví ze strany bezpečnostních složek – policistů, příslušníků vězeňské služby či soukromých služeb. Pracovníci projektu vyhledávali případy porušování základních lidských práv, jako je bití, šikanování, omezování ve svobodě pohybu, které jde mimo rámec zákonných oprávnění bezpečnostních složek, jakož i dalších ústavních práv – práva na lékařské ošetření a práva na soudní a jinou právní ochranu. Projekt, realizovaný Ligou lidských práv, se z kapacitních důvodů omezil na území Hlavního města Prahy.

Jak je patrné z výzkumu realizovaného mezi aktivními uživateli OPL a jak vyplývá i z profesní zkušenosti autora, deklarují uživatelé významný objem z porušování svých lidských práv právě v kontaktu s represivními složkami státu, především policií.

V této kapitole jsem popsal základní lidská práva uživatelů OPL a věnoval jsem se přístupu harm reduction. V následující kapitole se věnuji standardům kvality v zařízení sociálních služeb uživatelům OPL.

2 Standardy kvality sociálních služeb

Zákon č. 108/2006 Sb. v § 99 v prvním odstavci konstatuje, že kvalita poskytované sociální služby se v rámci inspekce ověřuje na základě vypracovaných a předložených standardů kvality.

Rámcový obsah Standardů kvality (dále SQ) stanoví příloha č. 2 k vyhlášce č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách. Jednotlivé SQ lze členit na procedurální, personální a provozní.

Procedurální standardy popisují, jak poskytování sociální služby vypadá, na co je třeba myslet při jednání se zájemcem o službu a jak službu přizpůsobit potřebám individuálního uživatele. Podstatná část procedurálních standardů je věnována právě ochraně práv uživatelů služeb a vytváření pravidel pro podávání stížností, etickým pravidlům a zásadám, konfliktu zájmů, a podobně.

Personální standardy popisují personální a kvalifikační požadavky na dílčí pracovní pozici v rámci poskytování sociální služby. Standardy popisují procesy vedení, kontroly a supervize, parametry vzdělávání a rozvoje dovedností u pracovníků poskytovatele.

Provozní standardy popisují prostory, kde je služba poskytována, zabývají se ekonomickým zabezpečením služby, její dostupností a rozvojem.

Jak konstatuje manuál pro zavádění standardů kvality (Čámský a kol., 2008), SQ lze dále členit na týmové a manažerské dle toho, kdo se na jejich tvorbě podílí, na dynamické a stabilní podle toho, které se stále vyvíjejí a které stačí jednou kvalitně zpracovat a již se nemění.

2.1 Standardy kvality sociálních služeb ve vztahu k lidským právům

Z celkového objemu SQ se ochranou práv a zájmů uživatelů zabývají především SQ č. 2 a č. 7.

Standard č. 2 „Ochrana práv osob“ je členěn na tři podoblasti, z nichž první dvě jsou označeny jako zásadní. Požadavek na zpracovaný SQ konstatuje, že: „ *Poskytovatel má písemně zpracována vnitřní pravidla pro předcházení situacím, v nichž by v souvislosti s poskytováním sociální služby mohlo dojít k porušení základních lidských práv a svobod osob, a pro postup, pokud k porušení těchto práv osob dojde; podle těchto pravidel poskytovatel postupuje*“. Dále se tento SQ zabývá popisem možných střetů zájmu se zájmy osob, jimž je služba poskytována, včetně procesů řešení takové situace/stavu. V neposlední řadě se SQ č. 2 zabývá psanými pravidly pro přijímání darů

Standard č. 7 „*Stížnosti na kvalitu nebo způsob poskytování sociální služby*“ se skládá ze 4 podoblastí, z nichž první dvě jsou označeny jako zásadní. SQ č. 7 požaduje písemné zpracování vnitřních pravidel: „ *...pro podávání a vyřizování stížností osob na kvalitu nebo způsob poskytování sociální služby, a to ve formě srozumitelné osobám; podle těchto pravidel poskytovatel postupuje*“. Dále nastavuje povinnost poskytovateli: „ *...informovat osoby o možnosti podat stížnost, jakou formou stížnost podat, na koho je možno se obracet, kdo bude stížnost vyřizovat a jakým způsobem a o možnosti zvolit si zástupce pro podání a vyřizování stížnosti; s těmito postupy jsou rovněž prokazatelně seznámeni zaměstnanci poskytovatele*“. Poskytovatel služby je povinen stížnosti evidovat a vyřizovat je v písemně v přiměřené lhůtě.

Dále „*poskytovatel informuje osoby o možnosti obrátit se v případě nespokojenosti s vyřízením stížnosti na nadřízený orgán poskytovatele nebo na instituci sledující dodržování lidských práv s podnětem na prošetření postupu při vyřizování stížnosti*“.

2.2 Etický kodex

Lidská práva uživatelů sociálních služeb jsou chráněna především Ústavou ČR (Listina základních práv a svobod), které dále rozpracovávají ostatní zákony a jiné právní normy. Významným zdrojem ochrany práv jsou i etické kodexy, které však, na rozdíl od zákonů, nejsou vymahatelné.

Nedílnou součástí SQ č. 2 poskytovatele sociální služby je i Etický kodex. Základním východiskem může být Etický kodex sociálních pracovníků České republiky, který byl

schválen plénem odborné konference v září 1994 v Ostravě s platností od 1. 1. 1995. (Společnost sociálních pracovníků České republiky, 2006)

Mimo to má řada pracovišť zpracován vlastní etický kodex, který vychází a reflektuje specifika poskytované služby a cílové skupiny, které je služba poskytována.

2.3 Zásady Etického kodexu sociálních pracovníků České republiky

Sociální práce je založena na hodnotách demokracie a lidských práv. Sociální pracovníci proto dbají na dodržování lidských práv u skupin a jednotlivců tak, jak jsou vyjádřeny v Chartě lidských práv Spojených národů a v Úmluvě o právech dítěte. Dále se řídí zákony tohoto státu, které se od těchto kodexů odvíjejí.

Sociální pracovník respektuje jedinečnost každého člověka bez ohledu na jeho původ, etnickou příslušnost, rasu či barvu pleti, mateřský jazyk, věk, zdravotní stav, sexuální orientaci, ekonomickou situaci, náboženské a politické přesvědčení a bez ohledu na to, jak se podílí na životě celé společnosti.

Sociální pracovník respektuje právo každého jedince na seberealizaci v takové míře, aby současně nedocházelo k omezení stejného práva druhých osob.

Sociální pracovník pomáhá jednotlivcům, skupinám, komunitám, a sdružení občanů svými znalostmi, dovednostmi a zkušenostmi při jejich rozvoji a při řešení konfliktů jednotlivců se společností a jejich následků.

Sociální pracovník musí dávat přednost profesionální odpovědnosti před svými soukromými zájmy a služby, které poskytuje, musí být na nejvyšší odborné úrovni.

2.4 Pedagog

Pohled na roli pedagoga v otázce osob užívajících OPL je dvojího zaměření. Jednak obecněji v kontextu každodenního působení na žáka, potažmo v sumě dovedností realizovat základní primárně preventivní programy. Jak konstatuje Nováková: *„Učitelé by měli být dostatečně seznámeni s problematikou v celé šíři – to znamená znát typy drog, jejich účinky a následky, mechanismus vzniku závislostí, ale i možnosti léčení a péče, platné zákony a širší společenské souvislosti. Měli by umět včas rozpoznat problémy žáků a vědět, jak se zachovat v problémových situacích.“* Dále pokračuje: *„Jako v každém oboru, je i v prevenci drogových závislostí nutné celoživotní další vzdělávání, protože se objevují nové poznatky a vznikají a budou vznikat další techniky, přístupy a postupy, které by si měli pedagogové osvojovat“* (Nováková, 2003, s. 314)

Vzhledem k tomu, že: *„...se všeobecně uznává, že závislost na drogách je choroba biologicko-psychologicko-sociální, spirituální povahy“* (Riesel, 2012, s 1), jsou programy zabývajícími se uživateli OPL od terénních a kontaktních, přes terapeutické až po následnou péči a doléčování, realizovány multidisciplinárními týmy. Nedílnou roli v takovém týmu, který je složen z různých pomáhajících profesí, zaujímá pedagog, respektive, vzhledem k etiologii závislosti, často speciální pedagog - etoped. Pomáhající profese jsou taková povolání, kde: *„... má kvalita lidského vztahu pracovníka vůči klientovi prvořadý význam“* (Kopřiva, 1997, s. 14). Mezi tyto profese je řazen speciální pedagog.

V souvislosti užívání OPL a s dospíváním je zřejmé, že: *„Dospívání, během něhož jedinec vrůstá do společnosti, dnes probíhá přes jakési psychosociální moratorium, tj. dobu hledání, nezávazného experimentování a pohybování se v méně formálních skupinách, které se rychle sdružují, ale i mění. Tyto subkultury často používají drogy pro své explorační a sdružovací rituály, a dospívající, který je v této chvíli v zemi nikoho, s nejistotou pozitivitu svých kořenů (všechno bylo špatné, proto jsem to opustil) a ještě větší nejistotou své budoucnosti, snadno přijme drogu jakožto určitou proklamaci přináležení ke společenství či jenom aktuální naladění se na ni. Navíc hranice dospělosti se neustále posunuje, takže čas nejasné identity provázené úzkostí a potřebou*

dopingu či zklidnění se prodlužuje a bohužel roste někdy rychleji, než schopnost mladých lidí na sobě disciplinovaně pracovat“ (Frouzová, 2003, s. 125).

„Etopedie ... se zabývá výchovou, vzděláváním a výzkumem sociálně narušené mládeže – obtížně vychovatelné“ (Slomek, 2010, s. 5). Jak dále Slomek (2010) uvádí, etopedie se zabývá se resocializací, reedukací i vzděláváním osob s poruchou chování, když mezi závažnými poruchami chování explicitně jmenuje: „...děti experimentující s návykovými látkami nebo drogově závislé“ (Slomek, 2010, s. 63). Užívání OPL definuje Slomek z pohledu etopedie jako asociální chování, trestnou činnost spojenou s drogovou závislostí charakterizuje jako antisociální chování.

Pipeková (2010) formuluje praxi etopedie ve třech rámcových fázích – preventivní, intervenční a rehabilitačním ve smyslu resocializace. *„Intervence v etopedii je zaměřená na podporu žádoucího způsobu chování, snížení akademického deficitu a posílení motivace k ... seberozvoji“ (Vojtová, in Pipeková, 2010, s. 372). Resocializace bývá pro závažnost poruchy chování a emocí směřována do různých zařízení ochranné a ústavní výchovy. Etopedie... řeší otázky spojené s edukací dětí s poruchami emocí a chování, ...praxe je zaměřena na kvalitu života jedince s poruchou emocí a chování v dospělosti“ (Vojtová, in Pipeková, 2010, s. 377).*

Profese speciálního pedagoga tedy je nedílnou součástí multidisciplinárního týmu v zařízeních poskytujících sociální služby uživatelům OPL. Pedagog je stejně jako ostatní členové týmu vázán etickými pravidly chování těchto zařízení vůči aktivnímu uživateli OPL.

V této kapitole jsem popsal souvislost SQ sociálních služeb ve vztahu k etice zařízení, věnoval jsem se roli speciálního pedagoga v multidisciplinárním týmu pracujícím s osobou užívající OPL. V následující kapitole představím největší nestátní organizaci zabývající se problematikou užívání OPL v ČR.

3 Sananim, občanské sdružení poskytující služby uživatelům OPL

3.1 Popis organizace

Nestátní nezisková organizace SANANIM byla založena v roce 1990. Od svého založení působí v oblasti drogových závislostí. Zabývá se „*poskytováním efektivní, profesionální pomoci osobám ohroženým drogovou závislostí v síti programů a služeb, které tvoří komplexní systém prevence, péče, léčby a resocializace*“ (Sananim, VZ 2011, s. 3).

Vzhledem k nejdelší praxi a tradici, a v kontextu svého budovaného jména a image inovátora v oblasti adiktologických služeb, se sdružení Sananim zabývá i právy uživatelů.

V současné době provozuje sdružení jedenáct hlavních zařízení, v nichž nabízí a poskytuje sociální služby, poradenství, zdravotně sociální a informační služby. Jak vyplývá z informací o sdružení, většina zařízení vznikala jako vůbec první u nás. Z toho důvodu slouží jako modelová zařízení pro zakládání obdobných zařízení obdobného zaměření.

Terapeutická komunita v Němčicích byla založena v roce 1990, Kontaktní centrum v Praze v roce 1993. V následujícím roce začal Terénní program a v roce 1996 zahájilo provoz Doléčovací centrum a Denní stacionář. Následovala terapeutická komunita v Karlově pracující s cílovou skupinou mladistvých a matek s dětmi a programy pro osoby v konfliktu se zákonem.

Představitelé sdružení Sananim se aktivně účastní na vytváření protidrogové politiky na všech úrovních státní správy s důrazem na ochranu veřejného zdraví, prosazuje realistický a poučený postup, pokud jde o priority a vytýčené cíle, a zasazuje se o hodnocení efektivity poskytovaných služeb, změnu systému jejich financování a jejich dlouhodobé plánování.

Jedná se o největšího a nejzkušenějšího nestátního poskytovatele kombinovaných specifických služeb osobám závislým na OPL a jejich rodinným příslušníkům.

V rámci většího množství strukturovaných poradenských webů je realizován i projekt časopisu pro aktivní uživatele OPL Dekontaminace, který má mimo tištěné verze i rozšířenou verzi elektronickou (Dekontaminace, 2004).

Časopis se právy uživatelů významně zabývá, v roce 2004 bylo tomuto tématu věnováno dubnové číslo.

3.2 Etická pravidla sdružení Sananim

Etika práce a vztahu s klienty, uživateli OPL, jsou ve sdružení nastavena dvěma základními dokumenty - etickým kodexem občanského sdružení SANANIM a etickou komisí. Dále jsou ve sdružení zpracována v samostatném dokumentu i práva a povinnosti klientů.

Etický kodex sdružení je složen ze sedmnácti bodů (Sananim, online, a) a zavazuje každého pracovníka včetně externích k jeho dodržování. Zavazuje každého, kdo přichází do kontaktu s klientem sdružení k zachování důstojnosti a respektu. Nastavuje povinnost seznámit každého klienta s jeho právy a povinnostmi (SANANIM, online, b) a zachování mlčenlivosti o všech informacích, které se pracovník od či o klientovi dozví. Každé konkrétní zařízení/službu provozovanou sdružením povazuje zřízením „*katalogu situací, kdy hrozí zvýšené riziko ohrožení, porušení nebo nedodržení etických norem a práv klientů*“ (Sananim, online, a).

Etická komise sdružení byla zřízena rozhodnutím Valné hromady sdružení v roce 2008.

Komise poskytuje stanoviska a doporučení především v těchto oblastech:

- při zvýšeném riziku ohrožení, porušení nebo nedodržení etických norem a práv klientů.

- Dává stanovisko ke všem realizovaným výzkumům v o. s. SANANIM z hlediska etiky.
- Je konzultačním orgánem o. s. SANANIM v rámci etiky, předcházení porušování práv klienta a zaměstnance.

Dále detailně upravuje procesní a formální náležitosti práce komise tak, aby mohla pracovat nezávisle a dostatečně odborně.

V této kapitole jsem popsal nestátního poskytovatele služeb aktivním uživatelům OPL, v následující kapitole se věnuji popisu porušování práv uživatelů OPL a některých organizací, které se tématu věnují.

4 Situace a organizace ochrany lidských práv uživatelů OPL a jejich porušování ze strany policie

Ochrana lidských práv je v České republice zachycena v řadě právních norem. Jedná se především o Ústavu České republiky (Zákon č. 1/1993 Sb.), Občanský zákoník (Zákon č. 40/1964 Sb., ve znění všech pozdějších úprav), Zákon o Veřejném ochránci práv (Zákon č. 349/1999 Sb.), O svobodném přístupu k informacím (Zákon č. 106/1999 Sb.), O ochraně osobních údajů (Zákon č. 101/2000 Sb.), O právech příslušníků národnostních menšin (Zákon č. 273/2001 Sb.), Zákon o výkonu trestu odnětí svobody (Zákon č. 169/1999 Sb.), Zákon o pobytu cizinců (Zákon č. 326/1999 Sb.), Zákon o rovném zacházení a právních prostředcích ochrany před diskriminací (Zákon č. 198/2009 Sb.), Zákon o Policii České republiky (Zákon č. 273/2008 Sb.) a mnoho dalších.

Všechny se nějakým způsobem a na dílčích úrovních mohou týkat práv, respektive jejich porušování, aktivních uživatelů omamných a psychotropních látek (dále OPL) ze strany represivních složek státu.

Tomuto velmi úzkému tématu není věnováno mnoho literatury. Jedním z mála počínů v této oblasti byl pilotní projekt realizovaný Ligou lidských práv v letech 2003 – 2004 v rámci projektu POPUD.

Realizátoři výše zmíněného projektu zmapovali z řady setkání s aktivními uživateli OPL projevy násilí policistů a bezpečnostních složek, se kterými se uživatelé OPL běžně setkávají. K běžným zkušenostem uživatelů drog patří bití policisty, ponižování, vyhrožování. Dále odpírání pobytu v místě, kde uživatelé běžně pobývají a nepovolené domovní prohlídky. Uživatelé OPL žijící ve squatech se často stávají terčem policejních akcí, při nichž dochází k ničení jejich majetku a k jejich násilnému vyhoštění. Jsou-li klienti zadrženi bezpečnostní službou při krádeži ve větších obchodech, jsou často na několik hodin zavřeni v tzv. „kleci“, kde jsou běžně bezpečnostní službou bití, ženy

případně sexuálně obtěžovány či dokonce znásilňovány výměnou za to, že nedojde k předání policii. Uživatelé drog nejsou často do obchodu vůbec vpuštěni.

Dle zkušeností uživatelů OPL zapojených do projektu POPUD, kteří byli někdy zadrženi na policejní stanici, byla na ně uvalena vazba nebo se ocitli ve vězeňské cele, jim policisté neposkytují stravu po šesti hodinách. Uživatelé uvádějí, že v průběhu zadržení trvajícím až 13 hodin jim nebyla podána vůbec žádná strava. Výslechy se někdy provádějí pod nátlakem, uživatelé s abstinenčními příznaky jsou ochotní k podpisu jakékoli výpovědi. Jiní uživatelé uvedli, že vězni, kterým je policií způsobeno nějaké zranění, jsou převáženi k vězeňskému lékaři, aby vystavil lékařskou zprávu na základě pokynu policistů či pracovníků vězeňské služby, nikoli na základě skutečně zjištěných zranění. Podobně se postupuje na pitevnách v případě úmrtí uživatele drog. Při abstinenčních příznacích jsou sice uživatelé převezeni k lékaři, ale obvykle až po dlouhé době, např. až druhý den po zadržení.

Jak dále vyplývá z projektu Ligy lidských práv (dále LLP), během jejich činnosti v kontaktních centrech zaznamenali 5 konkrétních případů, v nichž klienti služeb – aktivní uživatelé OPL projeví zájem učinit patřičné právní kroky. V rámci individuálních rozhovorů byly potom detailně mapovány podrobnosti těchto případů. Tyto byly zmapovány, LLP zprostředkovala vydání právních stanovisek. V jednom případě podala LLP stížnost na chování policistů, v ostatních případech byla spolupráce ze strany uživatele OPL přerušena.

4.1 Asociace nestátních organizací

Asociaci založilo 5 zakládajících členů (Nadace Drop In, nadace Anima, nadace Filia a občanská sdružení SANANIM a Soda) v roce 1995 z důvodu potřeby střešní organizace reprezentující zájmy poskytovatelů odborných adiktologických služeb.

V současné době má Asociace šest samostatných sekcí a řadu odborných skupin. Sekce jsou zaměřeny dle specifík služby poskytované osobám ohroženým závislostmi včetně právní poradny. Jde o sekci primární prevence, sekci harm-reduction (minimalizace zdravotních rizik), sekci terapeutických komunit, sekci intenzivní ambulantní a následné

péče, sekci drogových služeb poskytovaných ve vězení a samostatnou sekci právního poradenství.

Asociace je řízena osmi člennou Radou asociace. Členové rady jsou zároveň předsedové jednotlivých odborných sekcí.

4.2 Právní poradna A. N. O.

Právní poradna A. N. O. se zabývá poskytováním právního poradenství souvisejícím s problematikou užívání nelegálních drog.

Informuje o právech a povinnostech v oblasti práva trestního, občanského, rodinného, pracovního i v ostatních souvisejících oblastech.

Právní poradna A. N. O. poskytuje právní služby následujícím skupinám:

- zaměstnancům zařízení poskytujících služby uživatelům drog, ostatním profesionálům a odborné veřejnosti
- uživatelům a bývalým uživatelům drog v jednotlivých typech péče, kteří se dostali do konfliktu se zákony nebo se dostali do konfliktu s trestním zákonem nebo řeší jiné právní problémy, které jim vznikly v souvislosti s užíváním drog
- experimentující mládeži
- příbuzným uživatelů drog a experimentující mládeže

V rámci praktického právního poradenství zaměřeného na individuální případy nabízí poradna i přímé právní zastupování v trestních záležitostech. To je však omezeno pouze na ty uživatele drog, kteří jsou v péči léčebných zařízení. (Asociace nestátních organizací zabývajících se prevencí a léčbou drogových závislostí, online)

Právní poradna se tedy zabývá otázkou porušování práv aktivních uživatelů OPL ve vztahu k represivním složkám státu a přímé zastoupení podmiňuje spoluprací s léčebným programem. Neposkytuje již právní poradenství ve vztahu k poskytovatelům specifických služeb pro závislé. Jednak proto, že tito poskytovatelé jsou zřizovateli (vlastníky) Asociace a její právní poradny. Zároveň se právní poradna A.N.O., dle údajů

na webových stránkách, sama podílí na formulaci pravidel poskytování odborné pomoci aktivním uživatelům OPL.

Z veřejných zdrojů nejsou dohledatelná aktuální data o činnosti právní poradny. Ze své vlastní praxe, kterou potvrzují i data z webové aplikace právního poradenství on-line je patrné, že poradna dosud poskytuje své služby. On-line poradenství je dle datace jednotlivých dotazů aktuálně využívána. (Asociace nestátních organizací zabývajících se prevencí a léčbou drogových závislostí, online)

V této kapitole jsem pospal situaci na poli lidských práv uživatelů OPL a organizaci, která se jejich ochranou zabývá. V následující kapitole se věnuji fóru uživatelů OPL v ČR.

5 Fórum uživatelů v Praze

5.1 Vznik a činnost fóra uživatelů

Fórum uživatelů v Praze (dále UFO – akronym z anglického users forum) bylo založeno jako samostatná nezisková organizace (občanské sdružení) v Praze v roce 2004. Vznik byl iniciován sdružením Společnost Hvězda vedenou paní Petrou Vrtbovskou, Ph.D. Společnost Hvězda se zabývá přenosem know-how v oblastech prevence a léčby závislostí ze zahraničí do České republiky. V rámci svých aktivit spolupracovala též s dublinským terapeutem a bývalým uživatelem OPL Tommym Larkinem, který byl zakladatelem a lídrem fóra uživatelů v severním Dublinu.

Tedy vznikl nejdříve projekt na základě konkrétní evropské zkušenosti a teprve následně, v rámci realizace projektu, vzniklo fórum uživatelů. Tento proces je důležitý z následujícího úhlu pohledu. Vznik nebyl iniciován samotnými závislými, vznik tedy nebyl „vynucen“ extrémními okolnostmi flagrantního porušování lidských práv. Toto bohužel neznamena, že lidská práva u nás nejsou porušována. Tento proces vzniku měl jistý dopad na udržitelnost nastartovaného procesu další existence fóra. V současné době je fórum pasivní.

Fórum uživatelů UFO Praha v rámci své činnosti oslovilo cílovou skupinu (letáky UFO Praha, přílohy B, C, D), zpracovalo a vydalo jedno číslo časopisu dr. Ufo, zorganizovalo neformální a neveřejné setkání s uživateli (pozdávka na setkání s aktivními uživateli v Praze, příloha E), navázalo kontakty s některými obdobnými zahraničními fóry a v letech 2002 a 2003 zpracovalo nejméně dva terénní výzkumy mezi aktivními uživateli OPL. Oba průzkumy byly formou strukturovaného rozhovoru a vyplnění dotazníku. Ne každý respondent odpověděl na všechny otázky.

První průzkum obsahoval šest základních otázek s nabídkou stupňovaných odpovědí (např.: mám zajištěnu, seženu, těžce seženu, neseženu, nehledám). Mapoval z pohledu

uživatelů OPL užitečnost a dosažitelnost léčby a dosažitelnost zdravotního ošetření, zájem o činnost v rámci fóra uživatelů a zájem o zřízení aplikačních místností, zkušenost s porušením práv ze strany policie a zkušenost s nákupem injekčních stříkaček v síti lékáren. Průzkumu se účastnilo 117 aktivních a 16 bývalých uživatelů OPL.

Z výsledků vyplývá, že do léčby by se zapojilo 69% respondentů. Jako užitečnou hodnotilo léčbu 61% respondentů, 20% neví, 19% označilo léčbu slovem „k ničemu“. Zdravotní ošetření hodnotí jako zajištěnou 49% osob, 31% ji dokáže sehnat, těžce ji sežene 11%, nesežene 1% a nehledá 8%. Zájem o činnost fóra uživatelů projevilo ze všech oslovených 106 osob, užitečnost aplikační místnosti označilo 85 osob, podle 25 osob „jsou k ničemu“, 22 respondentům je to jedno. Injekční stříkačky nakupovalo v lékárnách 87% oslovených, z nich 40% nakoupilo bez problémů, 49% uvedlo nákup s připomínkami ze strany personálu, 15% uvedlo, že jim byl nákup odepřen. Přístup policie označilo 44 osob za slušný, 59 označilo chování policie jako „nepříjemné“, 37 osob jako „hrubé“ a 9 osob nemělo žádnou zkušenost.

Druhý průzkum proběhl o 8 měsíců později mezi 96 aktivními uživateli. Věnoval se stejným oblastem, jako průzkum první. Z odpovědí vyplývá, že do aplikačních místností by pravidelně chodilo 40 osob, 31 občas a 22 nikdy. Lékař by v této místnosti neměl chybět dle 59 osob, sociální pracovník dle 42 osob, ochranka dle 25 osob, distributor drog dle 24 osob, 52 by zde uvítalo výměnný program, 19 osob potraviny. V tomto průzkumu uvedlo 11 osob, že byly „skoro vždycky“ zbiti při zadržení policií, 45 osob „často“ /více nežli v polovině případů/ a 9 osob „někdy“ /méně nežli v polovině případů/. 42 osob uvedlo, že policisté byli sprostí a nadávali jim, 22 uvedlo zkušenost s ponižováním a 34 osob držela policie bezdůvodně „při abst'áku“. 71 osob uvedlo, že by lékaři měli poskytovat jednorázovou substituci „při abst'áku“. 48 respondentů konstatovalo spokojenost s přístupem zdravotního personálu, 48 uvedlo zkušenost s určitou výhradou k chování. Ve výkonu trestu odnětí svobody bylo 13 respondentů. Všichni uvedli zkušenost s bitím ze strany příslušníků VS ČR, z toho 9 „často“ a 3 „občas“. (UFO, 2003).

Členové předsednictva v neformálním rozhovoru hodnotili start činností UFO Praha jako úspěšné. Oslovení cílové skupiny bylo velmi úspěšné, stejně tak byl cílovou skupinou – aktivními uživateli hodnocen časopis (nepodařilo se mi k účelu této práce sehnat jediný výtisk, vydání bylo zcela rozebráno) a společné setkání (to mělo v zájmu zachování bezpečí a anonymity aktivních uživatelů řadu pravidel).

5.2 Vnitřní pravidla a procesy UFO Praha

Obrázek 1: Logo UFO Praha navržené zakladatelem dublinského fóra T. Lakrinem

Zdroj: archiv Fóra uživatelů Ufo Praha

Poslání fóra uživatelů OPL UFO Praha:

„UFO je nezávislé sdružení uživatelů, bývalých uživatelů a profesionálů, které prosazuje práva uživatelů drog, naslouchá jejich potřebám a na základě toho se snaží ovlivnit kvalitu služeb, drogovou politiku i veřejné mínění.“ (Leták fóra uživatelů UFO Praha distribuovaný mezi uživatele OPL na začátku roku 2003 v Praze).

Článek 1, odstavec 2 stanov Občanského sdružení UFO Praha uvádí, že: „*Prvotním cílem aktivit sdružení je mapování životní, zdravotní a sociální situace uživatelů nealkoholových drog a kvality jejich vztahu se zařízeními poskytujícími služby drogově závislým. Dále ve sledování úrovně a dodržování lidských a občanských práv uživatelů drog, v ovlivňování veřejného mínění a politiky na místní i národní úrovni*“.

Jak vyplývá z dalších interních pravidel sdružení fóra uživatelů Ufo Praha, je založeno v kontextu právních norem třemi osobami, které jsou současně členy jádrové skupiny. Tyto tři osoby formálně i organizačně za činnost fóra odpovídají. Předseda fóra je statutární zástupce, vystupuje jménem fóra na venek, jedná s médii, spolupracujícími institucemi, donátory, a podobně. Místopředsedkyně má na starosti odbornou terénní práci a výzkumy mezi uživateli, místopředseda má na starosti vydávání a obsah časopisu fóra „dr. Ufo“. Předseda řídí místopředsedy a organizační i administrativní zázemí, každý z členů předsednictva vytváří a řídí dílčí pracovní/projektové skupiny.

Jádrová skupina byla zorganizována manažerem fóra (jeden ze tří zakladatelů) a od počátku se podílela na jeho vzniku a činnosti. Pravidla členství v jádrové skupině předpokládají vlastní problémovou zkušenost s užíváním OPL, abstinenci od užívání OPL, vzhledem k zachování nezávislosti fóra nemůže být potenciální člen pracovníkem služeb pro drogově závislé. Každý plnoprávný člen jádrové skupiny má právo veta v dílčím projektu, na kterém se podílí. V případě prokázaného/evidentního porušení abstinence své problémové OPL má člen jádrové skupiny přerušené členství – rozhoduje o tom předsednictvo fóra.

Jak vyplývá z interních dokumentů fóra, pouze člen jádrové skupiny může navrhnout přijetí dalšího člena. Navrhující musí nejdříve informovat kandidáta o cílech, misi a pravidlech fóra. Nato zhodnotí, zda je kandidát ochotný pracovat pro cíle fóra a být skupině přínosem. Na setkání jádrové skupiny kandidáta představí, odůvodní návrh na jeho přijetí a musí získat souhlas celé skupiny. Následuje osobní představení adepta skupině a konečné rozhodnutí o přijetí. Zkušební doba před přijetím trvá 3 měsíce.

Z procesu výběru a příjmu nových členů jádrové skupiny je patrné, jaký důraz členové fóra kladou jednak na vlastní důvěryhodnost vůči cílové skupině - aktivním uživatelům

OPL, dále si uvědomují, že svojí prací stojí proti různým institucím a silovým složkám státu, což by mohlo přinášet nepříjemné dopady jak paradoxně cílové skupině, tak i jim samým.

Na práci fóra se mohou podílet externisté. Pro jejich účast platí následující pravidla - nemusí splňovat vstupní kritéria pro přijímání nových členů jádrové skupiny, rozhodnutí o jejich výběru a přijetí je v kompetenci vedoucích jednotlivých resortů – předsednictva fóra. Jádrové skupina je o výběru informována, je vytvořen a aktualizován seznam externistů. Každý externista má jasně vymezený úkol v rámci spolupráce s fórem a při dlouhodobější spolupráci se sepisuje smlouva.

V této kapitole jsem popsal vznik, činnost a pravidla fóra uživatelů UFO Praha, následující kapitola se věnuje popisu holandských fór uživatelů a témat, kterým se tato fóra věnují.

6 Fórum uživatelů v Holandsku

6.1 Holandsko

„Nizozemí přistoupilo k radikální změně své národní drogové politiky v 70. letech minulého století v odpovědi na rostoucí drogový problém na konci šedesátých let. V r. 1972 byl vydán dokument, který v závěru uváděl novou tezi: drogová politika by měla obsahovat i hledisko rizik spojených s užíváním drog. V roce 1976 rozdělil zákon návykové látky na látky s „neakceptovatelným rizikem“ (například heroin, kokain, amfetaminy a LSD) a na látky s „akceptovatelným rizikem“, jako je konopí a jeho produkty. Tato klasifikace byla vytvořena na základě poznatků o škodlivosti vlivu jednotlivých typů drog na uživatele a koresponduje s filozofií HR“. (Hrdina, 2002. s. 264).

Holandsko bylo vždy v čele progresivních metod řešení celospolečenských problémů. Proto jsou zájmové skupiny uživatelů drog aktivní v mnoha holandských městech a obcích. Některé mají dlouhou tradici, jsou dobře organizované a mají profesionální personál, zatímco jiné pracují jen s několika dobrovolníky. Některé se zabývají pouze reprezentací uživatelů, jiné mají i prostor pro užívání OPL (aplikační místnost alias šlehárnu), nebo založily vlastní programy a realizují řadu dalších aktivit. V následující kapitole uvádím některé konkrétní příklady z měst Haag, Amsterdam a Deventer. Konkrétní data jsou čerpána především z publikace „Right to Us“. (Vydala Holandská organizace L.S.D. – Landelijk Steunpunt Druggebruikers, bez datace a ISBN, z archivu autora). *„K přímým výsledkům vývoje drogové politiky směrem k humánnosti a pragmatičnosti patří aktivizace uživatelů drog a drogově závislých“.* V roce 1980 vzniká v Rotterdamu „Junkiebond“ (Liga uživatelů), o čtyři roky později je založen první výměnný program v Amsterdamu. (Hrdina, 2002, s. 264).

6.1.1 „Šlehárna“ v Haagu

„Šlehárna“ byla založena v roce 1995. O založení se zasloužilo několik dobrovolníků,

kteří uspořádali setkání se zájemci z řad uživatelů drog. Setkání ze začátku navštěvovalo asi 40 lidí, na konci zůstala jádrová skupina pěti členů. První aktivity „šlehárny“ se skládaly z distribuce Mainline (časopis o užívání drog a zdraví), tvorby a distribuce skládačky o právu na nezávislý posudek při testování moči a dotazníku o kvalitě a distribuci heroinu.

V té době se jádrová skupina účastnila spolu s policií, zdejší zdravotní organizací, místní občanskou organizací a místní Radou pro sociální péči lokálního projektu boje proti výtržnictví „Projekt Smršť“. Zapojení bylo příležitostí pro prosazení vlastního projektu „šlehárny“ i přes to, že boj proti výtržnictví nebylo hlavní téma pro zájmovou skupinu. Jak uvádí Alf Berendse, člen jádrové skupiny a metodický poradce projektu šlehárny: *“Tím, že jsme se vážně zapojili do tohoto projektu, jsme nabyli pozici a to byl základ pro náš vlastní projekt a získání grantu”* (Roosjen, 2007). V roce 1996 dostali první malý grant, který jim umožnil pronajmout si prostory. V pozdějších letech došlo k zaměstnání první osoby. Za důležitý faktor během tohoto procesu označuje Roosjen spolupráci s magistrátem Haagu. Od začátku mělo fórum dostatek podpory státních úředníků. *“Metodický poradce města Rob van Kleef vždy spolupracoval pozitivním způsobem, a když nastoupila současná městská radní, vše bylo zařízeno velice rychle, zatímco její předchůdce nebyl až tak entusiastický a pragmatický”* (Roosjen, 2007).

Rada, tedy jakési vedení šlehárny, se skládá z neuživatelů. Vybráni byli lidé s dobrou reputací v obci, kteří mají dobré kontakty a jsou nakloněni reprezentaci okrajových názorů, i uživatelů drog. Zapojeni jsou lidé z církve i z politické scény.

Projekt „šlehárna“ reprezentuje uživatele drog, jejich zájmy a provozuje prostor pro aplikaci. Je to místo, kde jsou navazovány kontakty se všemi uživateli. Jak uvádí Ron Brouwer, koordinátor provozu: *“Naše nabídka se skládá z možnosti posedět, vypít šálek kávy, vysprchovat se, vyprat si a zatelefonovat si - zvláště pracovníkům služeb pro závislé). Tyhle druhy prostor jsou nezbytné, protože část našich návštěvníků jsou bezdomovci, kteří nejsou navázáni na služby“*. Vznikl zde také projekt vaření: *“...začal jednou na Vánoce, když jsme měli vánoční večeři. Byl to takový úspěch, že nás lidé žádali o další. Nyní se koná jednou týdně. Lidé se zapíší, pokud se k nám chtějí přidat. My pracujeme se skupinou šesti lidí. Účastníci sami vaří, pod supervizí”* (Roosjen,

2007). Další společenské aktivity v současné době jsou procházky v belgickém Ardennenu a sportování. *“Tyhle aktivity vedou k poznání lidí i z té druhé strany. Mluvíte o všech možných tématech. Lidé nám mnoho řeknou. Stane se z vás důvěrník.”* V současné době je fórum v pravidelném kontaktu s více než 115 uživateli, pro které jsou v uživatelském/aplikačním prostoru k dispozici tištěné informace. *“Pokud lidé hledají příjem do léčby, můžeme jim pomoci zkontaktovat místní zdravotní organizaci. To samé, i když chtějí jiný způsob péče“* (Roosjen, 2007).

Šlehárna sama o sobě neradí uživatelům, kam jít, když chtějí péči. *“Někdy tyto problémy otevřeme s lidmi, kteří jsou v opravdu špatném stavu. V takovém případě se někdo z nás zeptá, jestli by nebylo rozumné něco zkusit. Tohle není otázka řádu, ale něco osobního”*, uvádí manažer.

Reprezentace zájmů se zaměřuje na témata, jako jsou prostory pro uživatele, nařízená léčba, distribuce heroinu pod lékařským dozorem, stížnosti ohledně péče, založení rady klientů, atd. „Šlehárna“ získala pozici respektovaného partnera, jehož názory berou ostatní vždy vážně.

Projekt „Šlehárna“ také podporuje nové projekty. Na začátku roku 2010 byla po několika měsících základnou projektu zaměstnanosti uživatelů drog, ve kterém uživatelé spolupracují na úklidu veřejných prostor: *„...aby učinili sousedství obydlitelné“* (Roosjen, 2007).

Jak upozorňují provozovatelé „šlehárny“, umění spočívá v nalezení správné rovnováhy mezi sociální prací – provozováním prostor pro uživatele – a reprezentací. *“Když nejste opatrní, uživatelský prostor a všemožné otázky uživatelů spotřebují veškerou vaši energii. To znamená, že už nezbyvá žádný čas na odhady a bránění příkoří a ujišťování se, že máte správné informace o představách uživatelů, především v době, když jsou vyvíjeny nové projekty a postupy.”* (Roosjen, 2007).

Projekt v zájmu prosazování a ochrany práv aktivních uživatelů věnuje mnoho času získávání a udržování dobrých vztahů se správou města, členy rady města, státními

úředníky, policíí, pomáhajícími organizacemi, místními organizacemi, obyvateli, lokálními a národními médii.

6.1.2 Uživatelská skupina Deventer

“Vše to začalo před jedenácti lety. V jednom momentu se na Dům otevřených dveří sypaly jen pochybnosti, oficiálně kvůli provokativnímu chování. Pokud jste vyjádřili svůj názor a nesouhlasili se vším, co říkají profesionální pracovníci, nazvali to provokativním chováním. Proto jsme se rozhodli založit zájmovou skupinu Deventer,” uvádí Lammert van der Woude, jeden z veteránů reprezentace uživatelů OPL v Holandsku. Spolu s pěti kolegy uživateli začínal hájit zájmy uživatelů v roce 1989.

Jím založené a vedené fórum řeší všechna témata významná pro uživatele v Holandsku: legalizaci OPL, prostory pro uživatele - „šlehárnu“, postoje profesionálních pracovníků a zapojení uživatelů do činností. Jak uvádí, vedla jej k založení fóra nespokojenost s profesionály. *“Ze začátku jsme vkládali hodně sil do dostupného metadonu. V těch dobách bylo hlavním cílem zbavit se závislosti. A oni fungovali velice striktně, byli velice povýšení. Bylo děsivé vidět, jak se chovají k dospělým lidem. Ted’ je mi 57, tenkrát mi bylo 36. Chovali se k nám jako ke kojencům”* (Right to use, 2000).

Konstatuje, že postupně bylo dosaženo změny. Pravidla se stala méně rigidní. Zatímco dříve bylo třeba docházet pro metadon každý den, nyní dostanete zásobu na několik dní, protože to je ekonomičtější. Jak konstatuje Zábranský: *„Ekonomická analýza by měla předcházet každé léčebné, represivní i preventivní intervenci. Je důležitá nejen z celospolečenského pohledu, ale i pro toho, kdo intervenci plánuje anebo chce provádět; racionální držitel rozhodovacích pravomocí takovou analýzu totiž bude s vysokou pravděpodobností vyžadovat jako základní podklad – anebo si ji provede sám“* (Zábranský, 2003, s. 68).

Ze začátku uživatelská skupina/fórum používala konfliktní model. Poté: *“jsme začali pracovat s modelem konsensu. Nabídli jsme alternativy a snažili se stát opravdovými partnery k diskusi. Nicméně účast byla minimální. Znovu a znovu jsme byli konfrontováni se špatnými rozhodnutími. Když nám bylo dovoleno něco rozhodnout,*

bylo to na úrovni toho, jakou barvou vymalovat stěny”, uvádí Lammert van der Woude (Right to use, 2000).

Uživatelská skupina Deventer se nejdříve neúspěšně snažila založit radu klientů v místním centru pomoci. Neúspěšně. I když Lammert tvrdě kritizuje místní pomocné organizace, uvádí i některé dobré zkušenosti. *“Když lidé z města připravovali zásobování heroinem pod lékařským dozorem, centrum pro závislé v Deventeru formulovalo svůj vlastní plán a ten byl mnohem volnější, než v jakémkoli jiném městě.”* Jako příčinu úspěchu jmenuje velmi dobré napojení na realitu typu uživatelů, pro které byl program určen.

Důležitým projektem zapojení uživatelů byl projekt prevence šíření nemoci AIDS „Bez rizika“, který fungoval na základě metody vzdělávání mezi vrstevníky. Někteří uživatelé byli zaměstnáni jako mluvčí, což bylo i v Nizozemí unikátní. Další uživatelé byli do projektu zapojeni jako dobrovolníci. Jak manažer fóra konstatuje: *“Dokazuje to, že můžete mnoho dokázat, když zapojíte uživatele a berete je vážně”* a v další větě dodává: *“Existence uživatelských skupin je nutnost. Je důležité, že organizace jako LSD či Mainline tyto skupiny podporují. Musíte ale zůstat realističtí o množství vlivu, který můžete mít.* (Right to use, 2000)

6.2 Setkání národních uživatelských skupin v Holandsku (LOG)

Nepravidelně jsou v Nizozemí organizována setkání Národních Uživatelských Skupin (v holandštině zkráceně LOG). Jde o konferenci uživatelů, které jednotlivým uživatelským skupinám umožňuje výměnu zkušeností, rozhovory o tématech, která jsou v centru zájmu, a pomáhá jim formulovat názory. Účastní se zástupci z celého Nizozemí a sousedící Belgie. Na takovém setkání se mluví o všem, co je důležité pro uživatele: legislativa, dodávka heroinu pod lékařskou supervizí, dodávka metadonu, metody sankcí, výměna stříkaček, pracovní postupy profesionálů, testování moči a právo na nezávislý posudek, medikace (včetně metadonu) ve vězení, prevence nemocí včetně AIDS, národní drogová politika, prostory pro uživatele, rady klientů, nařízená léčba a

řada dalších témat, podstatných v životě aktivních uživatelů OPL. (Right to use, 2000) „Mnozí závislí uživatelé drog jsou sice vysokou cenou drog tlačeni k abstinenci (deklarovaný cíl prohibice), ti méně poslušní (či více přizpůsobiví) však pokračují v užívání drog a peníze si opatřují účastí na protizákonné činnosti (nezamýšlený důsledek prohibice). Vysoká cena drog také motivuje k injekčnímu užívání drog, což je způsob aplikace s neúčinnějším využitím drogy, ale zároveň způsob nejvíce rizikový. V kombinaci s nekontrolovanou „pouliční“ kvalitou drog vytváří celou radu zdravotních problémů. Kriminalitě i zdravotním problémům by bylo možné předejít, kdyby drogy byly levnější“ (Morávek, Pfeiferová, 2004, s. 11).

6.3 Reprezentační Asociace uživatelů drog (MDHG) Amsterdam

Asociace má dlouhou a aktivní historii, kterou v roce 2000, 20 let od založení, zaměřuje směrem k další profesionalizaci. „Požadavek současné doby,“ uvádí ve výroční publikaci koordinátor Asociace Job Joris Arnold. V popisu aktivit Asociace konstatuje: „Jsme profesionální lobbistická organizace, která operuje v rámci obecních poradních struktur. Tam představujeme a hájíme zájmy a představy uživatelů.“ Dodává: „Tvůrci zákonů o nich stále nic, nebo skoro nic, nevědí. Jsou vzdáleni uživatelskému světu. Vůbec mu nerozumí“ (Roosjen, 2007).

V rámci zvyšování své profesionalizace nyní v MDHG definují nový přístup. Ten se mimo zaměření na ovlivnění postojů autorit a pomáhajících organizací zaměřuje i na oblast médií. Konstatují, že „...publicita je instrumentem politiky. Chceme naše představy předložit opravdu jasně a promyšleně. Publicita zaměřená na senzace by nám vůbec nepomohla. Velice věříme v opatrné užívání slov. Termín ‚feták‘ není náš. To je důvod, proč chceme, aby novináři při psaní o našich myšlenkách a zkušenostech používali termín ‚uživatel drog‘. Proto si vybíráme lidi, se kterými mluvíme, velice opatrně. Pečlivě monitorujeme, jak se média touto látkou zaobírají. S některými už nespolupracujeme.“ (Roosjen, 2007, s. 40).

V minulosti Asociace MDHG reprezentovala každého uživatele drog. Členové nebyli registrováni. *“Rozhodli jsme se lidi začít registrovat,”* říká Job Joris, *“po pravdě, při registraci nezaznamenáváme od uživatelů žádné výhrady, většina z nich je stejně známá úplně všude. Nyní máme 200 registrovaných členů. Postupně bychom chtěli toto číslo rozšířit na tisíc.”* (Roosjen, 2007, s. 34). V rámci profesionalizace se v MDHG zaměřují na několik klíčových témat. Rozvoj prostorů pro uživatele (šlehární), zacházení s příjmy, kritické sledování institucí a politické lobování.

V Asociaci MDHG pracují čtyři placení lidé: koordinátor, dva metodičtí poradci a hospodář. Rada je složena z pěti lidí. Dále jsou aktivní dobrovolníci - pět pro všeobecnou práci a dva pro populární vlastní časopis *Spuut 11*. (Belangenvereniging voor druggebruikers MDHG, 2012)

MDHG je v Holandsku proslulá především díky organizování otevřených diskusních setkání. Na nich jsou veřejně probírána témata, jak závislí tráví svůj den, co obnáší shánění heroinu, jak nakládají uživatelé s příjmy, je závislost nemoc, nebo něco jiného?, prostory pro uživatele - šlehární, chování policie, porušování práv a další. Jak publikace uvádí, zajímá to mnoho obyčejných lidí (Roosjen, 2007).

Počet lidí, kteří se účastní, je proměnlivý a diskuse se ne vždy odvíjí strukturovaným způsobem. Uživatelé drog nejsou zkušenými posluchači a diskutéri. Panel uživatelů, jak jsou tyto diskuse pojmenovány, zpracovává témata i pro soukromé organizace, vládní úřady, atd. MDHG dostává od uživatelů mnoho stížností na chování policie. *“Hodně jsme o tom mluvili na diskusních večerech. Je zřejmé, že máme mnoho i vážných stížností, ale nikdy nejsou oficiálně podány. Je to spojeno s mnoha nepříjemnými zkušenostmi. Zkušenosti uživatelů s policií jsou jejich každodenní všedností.”* (Roosjen, 2007, s. 39). Tuto zkušenost potvrzuje i pilotní projekt LLP v Praze. *„V pilotním projektu POPUD bylo zjištěno, že mnozí policisté postupují vůči uživatelům drog s do očí bijícím nedostatkem úcty: udělují zákazy pobytu, vyhrožují fyzickým útokem, praktikují bití a týrání, při trestním stíhání nedodržují procesní pravidla“.* (Morávek, Pfeiferová, 2004, s. 11).

6.4 Faktory úspěchu v reprezentaci zájmů uživatelů OPL dle holandské praxe

Cílem reprezentace je přijetí aktivních uživatelů, uznání jejich práva na důstojný život stejně, jako je to s osobami užívajícími alkohol a léky na předpis, které též vzbuzují závislost. To neznamená, že jsou popřena rizika užívání, ale že kvalita života osob stojících dosud na okraji společnosti je společným zájmem celé společnosti. (Right to us, 2000). Tuto holandskou praxi potvrzuje definice harm reduction přístupu: *„Základní charakteristikou harm reduction pohledu na drogovou závislost je pragmatičnost. Místo toho, aby usiloval o absolutní eliminaci drog a jejich užívání, které je podle historické zkušenosti neodstranitelné, snaží se s ním pracovat tak, aby negativní důsledky takového chování byly co nejmenší. Svým působením se zaměřuje především na stabilizaci životního stylu klienta. Vychází přitom z klientových potřeb, dává klientům a dalším konzumentům služeb možnost podílet se na jejich tvorbě a možnost rozhodnout jak, kdy a kde mají být léčeni. Přitom má na zřeteli zlepšení kvality života, zdravotního stavu a tělesné i duševní pohody.“* (Hrdina, 2002, s. 263).

Autoři publikace *„Right to us“* uvádějí jako rozhodující faktory v reprezentaci zájmů fóry uživatelů OPL následující oblasti:

Podpora vlády. Podpora vlády je nezbytná. Holandská fóra uživatelů existují díky podpoře ministerstva zdravotnictví, sociálních věcí a sportu. Ministerstvo se drží pohledu klienta v mnoha různých odvětvích, včetně pohledu uživatelů OPL. Vláda to dává jasně najevo tím, že finančně podporuje národní reprezentační organizaci a žádá si její doporučení při podpoře dílčích fór. *„Uživatelé OPL potřebují „povzbuzení a podporu zvenčí“, spontánně se nespojí do asociace, protože to nekoresponduje s jejich pozicí ve společnosti a s jejich způsobem života.“* (Roosjen, 2007).

„Šlehárna“ v Haagu a Asociace MDHG mohou počítat s podporou jejich místních obecních rad. Podpora spočívá především v přiznání grantů na provoz organizace a na náklady na zaměstnance. Tyto podporující obecní rady naslouchají místním zájmovým skupinám při tvorbě legislativy.

Rotterdamská unie je úplně v jiné pozici. Nezaměstnává placené zaměstnance a v tomto ohledu není závislá na místní obecní radě. Našla si své místo ve vývoji zákonodárství pomocí iniciativ, myšlenek a projektů, které mohou počítat s pozorností a přijetím městskou radou, správními obvody, policií, místními organizacemi, atd.

V menších obcích je podpora zájmových skupin minimální nebo vůbec neexistuje. Místní fóra uživatelů vedou dobrovolníci - někteří z nich jsou aktivní uživatelé OPL a jiní jsou sympatizující.

Pomocné organizace. Pomocné organizace mohou - zvláště pokud zde nejsou žádné strukturované vládní granty - hrát důležitou a stimulující roli při podpoře založení uživatelské skupiny. Často se jedná o individuální aktivitu sociálního pracovníka, který tak jedná na základě svého osobního postoje. Méně častá je podpora od celé organizace. V rámci rozvoje kvality poskytovaných služeb zakládají některé profesionální organizace tzv. „radu klientů“.

Liberální management. Otevřené a srozumitelné vedení fóra uživatelů je důležité pro to, aby byla vytvořena organizace, která je vnímána jako seriózní partner pro diskusi. Proto většina fór uživatelů v Holandsku zapojuje do svého řízení zástupce různých společenských skupin z oblastí politiky, církví, obchodu a zástupců cílové skupiny. Dosáhnout takového osobností zapojení je však nesmírně složité.

Hledání partnerů. Za důležité se při zakládání a činnostech fóra uživatelů pokládá vyhnout se izolované pozici. To nastává, pokud se fórum snaží prosadit něco dost nepopulárního (například legalizace tvrdých drog). Proto jsou partneři těchto fór oslovováni mezi těmi, kteří dokážou hledat nové věci a metody. Tedy mezi vědci, právníky, politiky, některými lékaři, progresivními lidmi od policie a těmi i, kteří bojují za lidská práva.

Získávání veřejné podpory. Hlavním cílem je fór uživatelů je legalizace užívání a získávání OPL. Ideologie fór uživatelů spočívá v argumentu, že mnoho problémů - od výtržnictví až po zdravotní rizika - které jsou spojeny právě s ilegálním statutem drog.

Užívání a distribuce OPL by při legalizaci byly viděny v jiném, realističtější pohledu. Přesto však je realitou, že legalizace ještě není dosaženým cílem. Realitou také je, že užívání drog - legálně či ne - s sebou nese významná zdravotní rizika. Takže zájmové skupiny/fóra uživatelů účelně spolupracují při boji proti výtržnictví, které je spojeno s užíváním drog. Spolupracují při navrhování různých opatření vedoucích ke zlepšení zdraví, k minimalizaci zdravotních rizik. Fóra uživatelů a ostatní zájmové skupiny pracují na získávání podpory veřejnosti tak, že dodávají vhodné argumenty, nacházejí alternativy pro řešení problémů, účastní se konzultací, cíleně pracují s odbornou veřejností.

Expertní znalosti. Vědět, o čem mluvím, je klíčové pro dobrou reprezentaci. Tím, že fóra uživatelů mají expertní a unikátní vědomosti o tom, co se děje mezi uživateli drog, přidaly hodnotu diskusím o zákonodárství a při navrhování řešení problémů. Svoji znalostí drogové scény jsou fóra uživatelů experty na posouzení, zda uvažované plány a opatření budou úspěšné. To ale vyžaduje aktivní a kreativní způsob permanentního kontaktu s uživateli OPL. Zároveň to znamená, že mohou efektivně a účelně pomoci přenést navržené změny v programech /především přímo na ulici/ směrem k cílové skupině.

Různé strategie a tvořivost. Je důležité vymýšlet různé strategie na udržování kontaktů s aktivními uživateli, nebo - z národní perspektivy - na podporu (nových) uživatelských skupin. Podmínkou je setkávat se s uživateli tam, kde žijí a otevřeně s nimi komunikovat. Součástí je i příprava na námitky a stížnosti proti některým formám pomoci, nebo na chování policie. Prostřednictvím těchto námitek se vyvine užitečný kontakt a náhled na to, co se skutečně děje v terénu. Spolupráce s nízkoprahovými službami (otevřené domy, metadonové posty), které jsou kontaktními místy pro uživatele, je další možností. Odlišná, místní, situace určí, která strategie nejpravděpodobněji povede k úspěchu.

Předvídání aktuálních témat. Aktuální témata do jisté míry určují agendu každého fóra uživatelů. Dokazuje to např. pozornost věnovaná šlehárnám (aplikačním místnostem, prostorům pro uživatele), která je v současnosti v Nizozemí velká. Nové

léčebné a preventivní metody si také žádají neustálou pozornost ze strany fóra uživatelů. Dnes se to dále týká otázky nařízené léčby nebo pokusu s distribucí heroinu pod lékařským dozorem. Může to také být používání nových léků v Nizozemí či v zahraničí, nebo zavedení hypnózy a akupunktury v léčbě. Pro fórum uživatelů je důležité analyzovat následky v pozitivním i negativním smyslu a poskytovat tak zpětnou vazbu. Dále sledovat legislativní procesy v jiných zemích, které nepřímo ovlivňují postoj a pozici holandské vlády.

V této kapitole jsem popsal holandskou praxi uživatelských fór, některá konkrétní fóra, zastřešující asociace a strategie, kterými se fóra řídí. V následující kapitole se věnuji konkrétním tématům činnosti holandských fór uživatelů.

7 Témata současného zájmu organizací sdružujících uživatele OPL v Nizozemí

7.1 Nařízená léčba

V Holandsku byl schválen zákon „Opatření trestní péče pro závislé“ (v holandštině zkráceno SOV), který umožňuje přinutit uživatele tvrdých drog, kteří jsou v pravidelném kontaktu se systémem trestních soudů, jít na nařízenou léčbu v délce až dvou let. (Openbaar ministerie, 2000) Alternativou léčby je pobyt ve vězení. Zástupci fór uživatelů vystupují proti tomuto zákonu. Jde tedy o dva roky nucené léčby pro recidivující uživatele drog, dle zákona cílené na resocializaci. SOV se pokouší o nařízenou, radikální změnu chování - přestat brát drogy. *„Průběh léčby pacientů v rámci OLA/OLT (Ochranná léčba alkoholismu/toxikomanie) je v odborné literatuře, zejména pak československé, popisován jako často problematický. Pacienti jsou charakterizováni jako nemotivovaní, těžko terapeuticky ovlivnitelní, nespolupracující, s četnými relapsy během léčby“* (Vondráčková, 2008, s. 289).

Nerovnost práv SOV a pochybnosti o efektivitě jsou klíčovými body kritiky. Drogoví uživatelé mohou v budoucnosti dostat dva roky, protože kradli v obchodě, vnikli do domu nebo do auta. Ostatní zloději dostanou nejvíce dva týdny.

Nařízená léčba je v Nizozemí umožněna umístěním pachatele pod restriktivní nařízení. Toto opatření je použito, když podkladem vážného zločinu je psychiatrická nemoc. Nelze říci, že užívání drog samo o sobě je příčinou (prakticky řečeno relativně malého) přestupku: užívání heroínu a kokainu z nikoho neudělají zloděje. *„Mnohem důležitější příčinou kriminálních drogových přestupků je vysoká cena drog, částečně způsobená zákony, zákazem výroby, prodeje a držení drog“* (Right to us, 2000). Jak konstatuje pilotní projekt LLP: *„Každodenní účast na protizákonné činnosti motivuje uživatele drog ke stažení se do subkultury „problémových uživatelů drog“ s jejími zvláštními pravidly hry a chování k vnějšímu světu. Převládá zde vnímání sama sebe jako*

utlačované skupiny, jakési nečisté kasty, která nemá vůči společnosti žádné povinnosti, necítí se být součástí „společenské smlouvy“, ale také nemá žádná zvláštní práva.“ (Morávek, Pfeiferová, 2004, s. 11)

SOV se nezabývá jen pachatelem a jeho užíváním drog. Politici reagují na velké stížnosti společnosti ohledně výtržnictví a vybrali si pro tento účel sub-skupinu: uživatele OPL. Nový zákon není namířen proti bezdomovcům, volně pobíhajícím psychiatrickým pacientům, alkoholikům, kteří způsobují výtržnosti. Není ani pro závislé na automatech, kteří také kradou. Jenom proti uživatelům OPL. *„Zdá se, že ve fungování mnoha státních institucí vůči uživatelům drog je zakotven názor, že „ten, kdo nedodrží zákon, ztrácí i svá práva“*, konstatují ve studii POPUD LLP v Praze její autoři. (Morávek, Pfeiferová, 2004, s. 11)

Uživatelé sdružení v rámci fóra konstatují, že: *„institut nařízené léčby je /v Holandsku/ částečně závislý na finančních příspěvcích místních úřadů. Není vůbec jasné, zda to všechny místní úřady chtějí, nebo jestli si to mohou dovolit. Takže v jednom správním obvodu může soudce takové opatření požadovat a v jiném to třeba není vůbec možné.“* SOV je dále diskriminační tím, že opatření se týká pouze mužů.

Jak uzavírá publikace Right to us: *„...vrší vláda jednu chybu na druhou. Drogoví uživatelé jsou doháněni k zločinu opiátovým zákonem a politici prosadí SOV, kdy se nerovnost práva stane pravidlem.“* (Right to use, 2000)

Se závěry holandských fór korespondují závěry pražské studie LLP. *„Jsme přesvědčeni, že pohyb určité skupiny problémových uživatelů drog v ilegálním prostředí, ke kterému nutně vede prohibice, přináší této skupině i společnosti velmi vysokou ztrátu. Ilegální charakter drog vede ke společenské marginalizaci části uživatelů drog, k jejich vytlačení do pozice „ilegálních občanů“, kteří mají obtížný přístup k realizaci svých základních práv a svobod.“* (Morávek, Pfeiferová, 2004, s. 11)

7.2 Prostory pro uživatele, aplikační místnost, „šlehárna“

Diskuse o prostorách pro uživatele tvrdých drog se od roku 2000 koná průběžně po celém Nizozemí. Prostor pro uživatele je místo, kde uživatelé OPL mohou brát drogy bez překážek. Nejdůležitějším motivem ke zřízení uživatelských prostor je boj s výtržnictvím na ulicích.

Zástupci uživatelů drog uznávají, že argument výtržnictví je důležitý, ale zdůrazňují další motivy. Rádi by s uživatelskými zařízeními viděli i kompletní normalizaci užívání (tvrdých) drog. Srovnávají to s pitím piva v hospodě nebo s kouřením jointa v kavárně (v Holandsku legální). V úhlu pohledu uživatelských fór by zřizování aplikačních místností pomohlo k prolomení stigmatizace uživatelů OPL a snížilo by trend „výroby“ zločinců z uživatelů. Uživatelský prostor má pro jednotlivého uživatele mnoho výhod. Je to bezpečné a tiché místo pro užívání drog. V prostoru pro uživatele je možné přijmout aktivní, „pro zdraví“ zvyšující opatření, což pomáhá jak uživateli, tak i širší společnosti. Pokud je v místě dodavatel drogy (dealer), máte také možnost ovlivnit (hlídat) kvalitu drog, které jsou nabízeny. Takto uživatel získá to, co potřebuje, s minimálními sekundárními riziky.

Očividné výtržnictví v ulicích potvrzuje špatnou pověst drogových uživatelů. Založení prostor pro uživatele tuto negativní image pomáhá zmírňovat. Na druhé straně, z pohledu fóra uživatelů, je obejita pro ně zásadní diskuse o smyslu či nesmyslnosti kriminalizace užívání drog. Na rozdíl od jiných látek závislost vzbuzujících, jako jsou alkohol, různé léky na spaní a sedativa, nahlíží se jako na problém především na užívání nelegálních drog. Tento postoj podporuje umělá kriminalizace uživatelů nelegálních drog. Takto diskuse je nezbytná a zásadní, pokud lze, dle fóra uživatelů, docílit normální situace. Jak uvádí Janíková: „...*důvodem pro zavedení aplikačních místností byla snaha řešit problémy veřejného zdraví a lokální problémy spojené se specifickými skupinami uživatelů drog, zejména s injekčními uživateli, kteří užívají drogy na veřejnosti nebo v dalších vysoce rizikových situacích a prostředích.*“ (Hedrich et al.: in Janíková, 2010, s. 2)

Diskuse o prostorách pro uživatele není nová. Od počátku sedmdesátých let do poloviny let osmdesátých měl Amsterdam několik prostor pro uživatele, v té době nazývaných *prostory tolerance*. Pak se trend otočil, protože Amsterdam se chtěl zbavit image drogového ráje.

V Rotterdamu probíhal úplně jiný vývoj. Reverend Hans Visser z kostela sv. Pauluse založil *Platformu "0"*, oblast poblíž Hlavního nádraží, kde užívání a distribuce OPL bylo akceptováno. Jak uvádí Janíková: „Pro efektivní službu je potřeba vzít v úvahu zejména umístění aplikační místnosti v blízkosti otevřené drogové scény (drogového trhu), zajistit odpovídající kapacitu a dostatečně dlouhou otevírací dobu pro využití služby“. *Platforma "0"* byla v Rotterdamu uzavřena po přílivu uživatelů cracku, kdy situace přestala být kontrolovatelná. Někteří z uživatelů pak našli útočiště v kostele sv. Pauluse, kde reverend Visser otevřel uživatelský prostor. Nicméně vzniklo i mnoho dalších, zvláště ve starých oblastech města. Tam později ve spolupráci iniciativ obyvatel, okolních organizací, nákupní asociace a Rotterdamské „Feťácké unie“ na místní úrovni, otevřely útočiště pro „své“ závislé. Prostory pro uživatele v malém měřítku s dobrým systémem dohod a správce. Tím byla částečně vyřešena otázka drogové turistiky z okolních zemí.

Odlíšnou iniciativou v Rotterdamu bylo založení „Sklepů“, tedy prostor pro uživatele provozovaných distributory drog/dealery. Absence trestné činnosti a výtržnictví v okolí Sklepa je hlavním kritériem. Za podmínek udržení pouličního klidu nepovažuje za „investigativní prioritu“ trojúhelník policie, veřejného žalobce a starosty tyto prostory za problém a nechává Sklepy (Basements) na pokoji.

Co se týče publicity, vedli si Amsterdam a Rotterdam nejlépe. Po celém Holandsku se objevovala a mizela místa, kde se uživatelé OPL setkávali ke společnému užívání. Nebyla oficiální, ale pokud se v okolí neobjevovalo větší výtržnictví, nebyla nikdy rušena.

V prostorách pro uživatele jsou přísná pravidla pobytu, vstupu a chování včetně chování v bezprostředním okolí. Vstup je většinou na speciální propustky. Možnost přijít a

odejít je omezena. Agrese a násilí je zakázáno, to samé se týká zbraní a obchodování s kradeným zbožím. Od návštěvníků je očekáván určitý stupeň hygieny. Někdy jsou zde i pravidla ohledně toho, jak mohou být drogy užívány. Podle toho, kdo prostor provozuje, tu je nebo není (domovní) dealer. Pokud je správcem profesionální organizace zabývající se pomocí drogově závislým, obvykle tu k dispozici distributor není. Tam, kde je, není povolena distribuce nikým jiným, než domovním dealerem. Pokud jsou pravidla porušena, následují sankce, které se pohybují od varování k suspendování, až po (úplné) vyloučení.

Prostory pro uživatele jsou zřizovány především s cílem boje s výtržnictvím v ulicích. Lidé, žijící v blízkosti a místní organizace většinou tento motiv sdílí a zapojují se do spolupráce a dialogu. Ale i tak jsou často negativní reakce, pokud slyší o plánech založit prostory pro uživatele v jejich sousedství, kde dosud není. Bojí se, že uživatelské prostory budou přitahovat problémy. Byli by raději, kdyby jejich sousedství bylo bez výtržnictví pomocí systematických čístek policejními hlídkami. Jistá akceptace postupně narůstá, když sousedé vidí, že se situace v okolí zlepšuje. Že dokonce mohou ovlivnit, jak živost ve svém okolí probíhá. Vidí, že zapojení uživatelé vykazují evidentní respekt a zodpovědnost za společné prostředí a veřejné instituce dostávají svým slibům a závazkům.

Kdo má ovlivnit operační řád prostoru? Je lepší zvolit provozování profesionálními pracovníky, jako je tomu v Amsterdamu? Nebo by se provozovatelé měli rozhodnout spíše pro sdílenou zodpovědnost místních organizací, policie a uživatelů? Který model je lepší? Měli by hrát významnou roli dealeři a distributoři OPL - model Sklepů?

Není zde ideální řešení. Když necháte provoz prostorů profesionálům, vzniknou problémy s dodávkou drog (obchodování je v domě zakázáno) a v oblasti léčby (uživatelé mívají pocit, že se nad nimi někdo povyšuje). Výhodou je, že péče a služby jsou lehce dostupné. Pokud dáte prostor dealerům, dočkáte se reakce, že zločinci *“s podporou vlády vydělávají peníze na závislosti a mizérii závislých”*. Pokud dáte poslední slovo lidem a organizacím z okolí, je tu riziko moc striktního teritorialismu (*“jenom pro uživatele z našeho sousedství”*).

Dle holandské organizace MDHG jsou prostory pro uživatele mezičlánkem a nevyhnutelným zlem do té doby, než se normalizace užívání OPL, legalizace a dekriminalizace, stanou realitou. Proto se všechny zájmové skupiny, každé fórum uživatelů a (téměř) každý uživatel zastává realizace takových uživatelských prostor v jeho okolí. Usilují o to na různých úrovních. MDHG v otázce zřízení aplikačních místností/prostor pro uživatele OPL pokládá za důležité:

- že sami uživatelé mají na toto vliv a jsou zapojeni do diskuse;
- na základě analýzy místní situace se rozhodnete, který typ projektu je nejlepší;
- zapojte místní obyvatele a organizace;
- dejte prostor spolehlivým dealerům, abyste zaručili dodávku dobrého zboží
- nechte profesionály soustředit se na jejich hlavní úkol: pomáhat klientovi přátelským způsobem.

„Na začátku roku 2009 poskytovalo služby šlehárny/aplikační místnosti 90 zařízení v 61 městech na světě, včetně šestnácti měst v Německu, třiceti měst v Nizozemsku a osmi měst ve Švýcarsku.“ (Janíková, 2011, s. 5)

V kapitole jsem popsal dvě klíčová témata, jimž se holandská fóra věnují. V následující kapitole se věnuji irskému fóru uživatelů UISCA.

Fórum uživatelů Irsko

7.3 Severní Dublin

Vznik prvního fóra v severním Dublinu byl iniciován jednak změnou politicko-náboženské situace v zemi (v kontextu ztráty společenské role různých uskupení zabývajících se ochranou irských národních a náboženských práv a zájmů ve vztahu k Anglii), významně špatným nastavením některých služeb především z oblasti harm-reduction (minimalizace zdravotních rizik). Dále i možností předepisování substitučního metadonu každým lékařem, což vedlo ke vzniku a významnému rozšíření černého trhu s tímto preparátem. Naprosto odlišná byla situace v blízké Velké Británii. Zde již v roce 1920, tedy hluboko v minulém století, doporučila Rollestonova komise v určitých případech předepisování heroinu a kokainu závislým osobám s cílem snížit škody vzniklé užíváním těchto látek a pomoci jim vést řádný život. (Hrdina, 2003).

Díky významně katolickému společenskému podhoubí v celé zemi si velmi těžko hledaly cestu například programy výměny jehel a stříkaček, byť s adekvátní argumentací minimalizace zdravotních rizik pro většinovou společnost (HIV, hepatitidy, další infekční nemoci). Po celém Irsku byly aktivní různá občanská uskupení, která se zabývala „bojem proti drogám“. Dogmaticky argumentující militantní spolky pořádaly v polovině 90-tých let minulého století veřejná setkání a demonstrace, vyvolávaly strach ve společnosti. Dle popisu zakladatele fóra uživatelů v severním Dublinu Tommyho Larkina: *„si ustanovili své vlastní soudy a zejména na malých městech docházelo k násilnému vystěhovávání z bytů, rabování a demolice majetku osob užívajících OPL. Irsko se v roce 1997 změnilo na temný středověk.“* (Yellen 2002). Tato samozvaná soudní moc našla podporu u organizací, jako je Sinn Fein, která ztrácela společenský vliv. Vláda v obraně proti této svévoli ustanovila své skupiny, kterým se začalo říkat Task-Force. Princip funkce Task-Force je založen na intenzivní spolupráci všech zúčastněných a dostupných složek, organizací i jednotlivých osob, kterých se otázka užívání drog dotýká. Začali tak organizovaně a úzce

spolupracovat učitelé, policie, náboženské a společenské místní organizace, volení zástupci a představitelé obcí, pracovníci protidrogových center a vtahování do spolupráce začali být i samotní uživatelé OPL. Tyto Task-Force se v předem přidělené lokalitě snaží kontaktovat a organizovat uživatele. Vznikem a rozmístěním jednotek Task-Force došlo k rychlému zmapování stavu a potřeb aktivních uživatelů a byly nastaveny podmínky pro nápravu zjištěných problémů, byly nastaveny nové programy, a podobně. (Yellen 2002).

Důležitou protiváhou a oponentem Task-Force jsou právě fóra uživatelů, které mohou zasahovat do všech oblastí činnosti Task-Force.

Fóra uživatelů se zabývají ochranou práv aktivních uživatelů OPL. Příkladem porušování práv, kterým se fórum uživatelů v severním Dublinu zabývalo, jsou psaná pravidla poskytování substitučních preparátů závislým na opiátech (metadon) na klinikách. Významné procento potenciálních uživatelů substituční léčby se rekrutovalo z takových sociálních skupin, kde byl běžný a významně rozšířený analfabetismus. Tito uživatelé nebyli schopni přistoupit na psanou formou rozšiřované pokyny a pravidla. Na jejich individuální stížnosti nebyl brán zřetel, situaci jednotlivce - stěžovatele to často ještě zhoršilo. Mnohdy byl pro své „kverulantství“ i vyloučen z programu. Na základě této zkušenosti bylo fórum uživatelů přizváno k formulaci pravidel a procesů na těchto klinikách na celonárodní úrovni.

Významnou roli v životě uživatelského fóra hraje nezávislý časopis „Brass Munkie“ (North Inner City Drugs Task Force, 2006), který se stal nástrojem komunikace aktivních uživatelů OPL s většinovou společností a mezi sebou navzájem. Tento kolem sebe soustředil komunitu uživatelů. Profesionální nádech práci s uživateli a význam mezičlánku mezi státní a obecní správou a uživateli sehrála osobnost Tommyho Larkina. Jako první inicioval terénní práci s uživateli, zabýval se právy ve vztahu především ke službám, jež jsou pro uživatele zřizovány, nebo uživateli využívány (substituční /methadonové/ programy, role lékáren a lékárníků při distribuci čistých injekčních stříkaček a jehel pro uživatele). (Na základě osobního setkání s T.Larkinem v roce 2002 v Dublinu).

Tommy Larkin, sám HIV pozitivní a dvacetiletý uživatel heroinu, nakonec stabilizovaný v rámci substituce metadonem, byl vůdčí postavou tohoto hnutí v Dublinu, respektive v celém Irsku. V době založení fóra pracoval jako terapeut v oblasti služeb pro drogově závislé u dublinské organizace Merchant's Quay. Fórum severního Dublinu pod hlavičkou a s finanční podporou UISCA (Union for Improvement of Services, Communication and Education) založil v roce 1998. (North Inner City Drugs Task Force, 2012) V lednu 2004 zemřel a jeho roli převzala nejbližší spolupracovnice, paní Emily Reaper. Ta v roce 2005 uspořádala konferenci dublinských fór uživatelů, na které byly formulovány společné strategie a oblasti zájmu.

Jak uvádí Emily Reaper ve své prezentaci z výroční konference v roce 2010 (Reaper 2010), fóra v Irsku se zabývají aktivitami v těchto oblastech:

- oblastí prevence infekčních nemocí (tzv Hepatitis C Strategy Group);
- oblastí dosažitelnosti a distribuce substituční léčby závislosti na opiátech (Methadone Protocol Implementation Committee)-
- procesy kontinuálních služeb terénní práce včetně programů minimalizace zdravotních rizik (On-going harm reduction work)
- veřejné kampaně a spolupráce (Specific health promotion campaigns in collaboration with other services)
- rozvoj služeb (Developing)

V současné době existuje řada otevřených nezávislých skupin uživatelů, označených jako fórum uživatelů. Jednotlivá fóra se spolupodílejí na formulaci zájmů a strategií v rámci společného zastřešení. Fóra zastupující zájmy uživatelů jsou v současné době v Dublinu v oblastech:

UISCA (Union for Improvement of Services, Communication and Education), fórum uživatelů, formulovalo ve vyjádření Emily Rapper na celoměstské konferenci o zapojení uživatelů drog v říjnu 2010 své činnosti v následující struktuře:

- vydávání a distribuce časopisu o a pro uživatele OPL „Brass Munkie“

- terénní práce s aktivními uživateli OPL
- fokusní/specializované skupiny (Fokus groups)
- výzkum a analýzy
- spolupráce v sub projektech v rámci Task Force v severním Dublinu (NICDTF)
- práce v poradní skupině městské kliniky – metadonový program

Zakladatel dublinského fóra uživatelů Tommy Larkin je autorem metody práce s uživateli OPL formou společné tvorby komiksu, který zachycuje realie života uživatele OPL. Metoda vznikla v roce 1993 v rámci skupinové práce s klienty udržovacího metadonového programu, z nichž většina byla HIV pozitivní. *„Je velmi důležité, aby se klienti cítili svobodně a mohli volně mluvit o svém užívání drog a dalších průvodních jevech, jako je bezdomovectví, kriminalita, pobyt ve vězení HIV a hepatitida bez toho, že by byli posuzováni“* (Vrtbovská, 2003, s. 6).

V této kapitole jsem stručně popsal vznik a činnost fóra uživatelů v irském Dublinu. V následující kapitole se věnuji srovnání holandské a irské praxe fóra uživatelů OPL v dalším porovnání s praxí v ČR.

8 Porovnání situace v Holandsku a v Irsku a srovnání s praxí v ČR

8.1 Srovnání v konkrétních oblastech a subjektivní závěry

Jak patrně z popisu činností různých fór uživatelů výše, mají tyto v Holandsku a v Irsku mnoho rozdílů. Uživatelská hnutí v obou těchto zemích vznikala dost odlišně, pravděpodobně proto, že obě země mají i odlišnou socio-kulturní a náboženskou tradici.

Popis situace aktivních uživatelů OPL dokazuje, že jsou v obou sledovaných zemích častým cílem porušování základních práv a svobod.

V Holandsku vyplývá kontext vzniku těchto fór z širších společenských kontextů občanské společnosti. Holandská protestantská tradice je známá aktivitami občanů v celé šíři oblastí řešení problémů každodenního života a zároveň výrazným liberalismem v přístupu k jejich řešení. Z toho důvodu je Holandsko vnímáno jako velmi progresivní i v oblasti úpravy užívání OPL. Jde o jedinou evropskou zemi, která na základě diferenciací OPL na dvě skupiny - velmi a málo rizikové - umožňuje distribuci a užívání OPL na bázi konopí. Na druhou stranu jsou sice anglosaské země (Velká Británie, Kanada) známé lékařskou preskripcí heroínu závislým osobám. Irská realita, pravděpodobně na základě ovlivnění náboženskou tradicí, preskripci neumožňuje.

Obě sledované země jsou zároveň představiteli moderní Evropy. To umožňuje elitám, jež mají rozhodovací odpovědnost, sáhnout po ověřených a experty doporučených řešeních – především v podpoře oblasti harm reduction.

V Irsku, na rozdíl od Holandska, bylo právě opakované a výrazné porušování základních práv a svobod aktivních uživatelů OPL primárním impulsem k podpoře sebeorganizace uživatelů OPL. Holandská praxe potvrzuje razantnější autonomii uživatelů OPL a jejich aktivní činnost v celé řadě oblastí. Uživatelé se aktivně účastní celospolečenského dění, jsou organizováni v kontextu principů občanské společnosti.

Irská realita je zaměřena především na oblast vztahů se službami určenými uživateli. Je více strukturována a organizována. Holandská je živelnější a přirozenější, možná proto i životaschopnější.

V obou zemích mají organizovaní uživatelé OPL ambici podílet se na formulaci politik na místní i národní úrovni a mají k tomu vytvořeny potřebné mechanismy.

Aplikační místnosti – v Holandsku dlouhodobé téma, mnoho různých zkušeností včetně vtahování do řešení a kvality i distributorů OPL - dealerů. V Irsku se o zřízení aplikačních místností nehovoří. Je zřejmé, že z pohledu politiků a jejich hodnocení většinovou společností (voliči), jde o velmi choulostivé téma.

Vztah se službami – v Holandsku jde o více symetricky nastavené partnerství s patrnou autonomií na straně uživatelů OPL. V Irsku jde o procesy úzce spjaté s formulací harm reduction politiky, uživatelé jsou partnery v diskusi, jsou vyslyšeni, nemají však dostatek autonomie pro prosazení změn. Jejich hlas je více poradní. V Irsku jsou také více rozlišováni aktivní a bývalí uživatelé.

Užívání OPL, kriminalizace a kriminalita – obě země explicitně věnují pozornost kriminalitě i kriminalizaci uživatelů. Je zřejmé, že ilegální parametr nakládání a užívání OPL je reflektován. V Holandsku je, na první pohled, diskuse směrem k řešení dekriminací (legalizací) dále, Irská realita směřuje k řešení formou lékařské preskripce (především v oblasti užívání heroinu). Oblast nařízené léčby je v Holandsku významným tématem uživatelů. Výkonu trestu odnětí svobody si netroufám hodnotit.

Substituční léčba – v obou sledovaných zemích je relativně běžným standardem. V Irsku zažívá významný rozmach především během posledních 15 let, kdy se stává dosažitelnější. Jde o jedno z klíčových témat fóra uživatelů ve všech evropských zemích.

Komunikace – Holandská drogová scéna je proslulá celou řadou tištěných i elektronických médií, zaměřených jak dovnitř uživatelské komunity, tak navenek. V Irsku je mi znám jediný projekt tohoto typu.

Lobbing - oblast ovlivňování politik v oblastech dotýkajících se uživatelů OPL je v Holandsku nastavena více neformálně, především v rámci aktivit a procesů v širším kontextu občanského života a aktivismu. V Irsku jsou zřízeny Task Force, přímé poradní sbory, jejichž členy jsou i uživatelé OPL, reprezentovaní především bývalými uživateli.

8.2 Srovnání s praxí v České republice

Obě výše popsané země, ač vzájemně vnitřně viditelně odlišné, se oblasti ochrany lidských práv uživatelů OPL věnují. V porovnání s Českou republikou mají více funkční procesy sledování a vyhodnocování porušování základních lidských práv uživatelů OPL. Uživatelům delegují určitou autonomii. V České republice sledují práva a důstojnost uživatelů OPL ve vzájemném vztahu služby pro ně určené. Nikoli již orgány státní správy, policie, vězeňská služba.

Aplikační místnosti – v roce 1999 si Městská část Praha 1 nechala na toto téma zpracovat odbornou studii. Po představení studie téma nebylo dále v exekutivních orgánech Městské části projednáváno. Podruhé se toto téma na úrovni Prahy otevřelo v roce 2010, kdy komise harm reduction Magistrátu hlavního města Prahy doporučila zřízení tří kontaktních center s aplikačními místnostmi. Téma dosud nebylo dále projednáváno. V obou případech byla cílem regulace užívání a prodeje OPL v okolí centra města. Chybí politická vůle k takovému inovativnímu řešení, ačkoli expertní závěry hovoří pro zřízení těchto prostor. V naší realitě jde o formu více kontrolovanou a organizovanou profesionálními službami.

Vztah se službami – v této oblasti je situace na vysoké úrovni. Především nestátní služby mají zřízeny mechanismy sledování a vyhodnocování porušování lidských práv uživatelů OPL, mají vůli se v této oblasti dále rozvíjet.

Odlišná situace je ve zdravotnictví. Výzkumy potvrzují, že především v oblasti přístupu k aktivním uživatelům OPL dochází k velmi častým excesům a porušování práv a důstojnosti.

Užívání OPL, kriminalizace a kriminalita – v ČR je kriminalita uživatelů objektem výzkumů, je jí věnována pozornost institucí. Stejně tak i otázce kriminalizace uživatelů OPL, kdy jsou tito za užívání a držení určitého množství OPL trestněprávně nepostižitelní. Významným tématem je porušování lidských a základních práv uživatelů OPL ze strany některých policistů.

Substituční léčba – v ČR je standardem, dosažitelná na úrovni krajských měst, hodnocena pozitivně uživateli i odbornou veřejností. Substituční léčba je k dispozici ve výkonu trestu odnětí svobody.

Komunikace – uživatelé OPL v ČR stojí o vlastní reprezentaci a prezentaci. Tato práce popisuje založení fóra uživatelů v Praze, jehož aktivity byly uživateli OPL hodnoceny kladně. V současné době nevykonává žádnou činnost. Je znám tištěný a elektronický časopis pro uživatele Dekontaminace (respektive eDekontaminace), který je mezi uživateli oblíben. Vydavatelem je nestátní poskytovatel služeb uživatelům OPL o. s. Sananim.

Lobbing – zájmy uživatelů OPL a jejich implementace do reálných politik na místní i národní úrovni jsou sledovány a prosazovány v návrzích poskytovatelů služeb. Samostatná a autonomní reprezentace uživatelů OPL schopná širšího dialogu s představiteli obcí a státu zde mimo UFO Praha, v současné době v nečinnosti, není.

V této kapitole jsem porovnal holandskou a irskou praxi s praxí v ČR. V následující kapitole představím průzkum porušování základních lidských práv mezi uživateli OPL v Praze.

9 Empirická část - výzkum

9.1 Cíl a okruhy zkoumání

Cíl výzkumu spočívá ve zjištění, zda li si aktivní uživatelé OPL uvědomují některá svá základní práva a zda li v případě, kdyby si mysleli, že jsou porušována, vědí, na koho se obrátit.

Dále si kladu za cíl zjistit, v jaké míře uvádějí aktivní uživatelé OPL svoji zkušenost s respektem či porušováním jejich práv ve třech specifických oblastech – ve vztahu se službami pro ně určenými, ve vztahu se zdravotními službami a ve vztahu s policií.

Okruhy zkoumání jsou:

mají či nemají aktivní uživatelé OPL povědomí o svých právech?

jsou či nejsou aktivní uživatelé OPL objektem porušování práv?

vědí či nikoli aktivní uživatelé OPL, kam/na koho se v případě porušování práv obrátit?

Stanové hypotézou výzkumu jsou:

H 1 - nejméně 30% aktivních uživatelů OPL uvádí, že jejich práva jsou porušována

H 2 - více než 50% aktivních uživatelů OPL uvádí, že mají větší či dokonalé povědomí o svých právech

H 3 - více než 25% aktivních uživatelů OPL uvádí, že vědí, na koho se v případě porušení svých práv obrátit

9.2 Metoda zkoumání

Výzkumu proběhl formou rozhovoru s vyplněním dotazníku.

Níže popsaný dotazník je přílohou této práce č. 1.

Prvních pět otázek dotazníku směřovalo na zjištění základních údajů o respondentovi – věk, pohlaví, vzdělání, preferovaná droga a délka drogové kariéry.

Následující část zjišťovala vlastní názor respondenta o míře povědomí o vlastních právech ve vztahu k sociálním službám, zdravotním službám a policii v rozsahu odpovědi vůbec, trochu, většinu, dokonale.

Další část dotazníku již mapovala konkrétní zkušenost aktivního uživatele OPL s porušováním vlastních práv v každé ze tří sledovaných oblastí (v sociálních službách, ve zdravotnictví a v policii). Konkrétně byly otázky zaměřené na zkušenost v oblastech seznámení s právy, ponižování, sexuálního zneužívání, podněcování či společné páchání trestné činnosti, vyhrožování a fyzické násilí.

V závěru dotazník mapoval povědomí o možnostech zastání a ochrany v případě porušování základních práv aktivního uživatele OPL, zjišťoval povědomí o existenci a činnosti fóra uživatelů a znalost časopisů určených cílové skupině aktivních uživatelů OPL.

Cílem takto nastaveného dotazníku bylo zjistit základní informaci o povědomí o vlastních právech, druh a míru jejich porušování a znalost možností obrany a ochrany v případě porušení. Dále bylo cílem zjistit míru povědomí o sebeorganizaci aktivních uživatelů OPL v Praze a míru znalosti specifických časopisů.

Rozhovor vedený v rámci výzkumu s aktivními uživateli OPL spočíval především v představení formy výzkumu – dotazníku a jeho struktury.

Dále v objasnění souvislosti výzkumu se zpracováním bakalářské práce včetně ujištění o respektu ke všem etickým souvislostem získaných informací o i od respondentů a ujištění, že získaná data budou využita pouze v rámci zpracovávané práce.

Rozhovor probíhal také během samotného vyplňování dotazníku. Většina respondentů se na některou položenou otázku doptávala, nejvíce na oblast pracovních pobídek ve vztahu s využívanými službami. Tato otázka nebyla respondentům bez dalšího vysvětlení srozumitelná.

9.3 Průběh výzkumu

Sběr dat pro průzkum proběhl v měsících únoru až dubnu 2013 ve známých lokalitách navštěvovaných uživateli OPL v Praze (Hlavní nádraží a okolí, Václavské náměstí a okolí, Anděl a okolí, Na Knížecí a okolí, Palmovka) a v terapeutické komunitě v Němčicích u Volyně. Při hodnocení dat jsem nečinil rozdíl mezi daty sebranými v komunitě a na ulici, jelikož délka abstinence u oslovených v komunitě byla minimální, nepřesáhla 2 měsíce pobytu.

Průzkumu se celkem se účastnilo 39 respondentů - uživatelů OPL, z toho 9 žen a 30 mužů. Respondenti byli osloveni přímo na ulici. Část respondentů, 3 ženy a 12 mužů, jsem kontaktoval při jejich léčebném pobytu v terapeutické komunitě sdružení Sananim v Němčicích u Volyně.

Při kontaktu s aktivními uživateli OPL jsem vycházel ze své dlouholeté praxe s prací se sociálně vyloučenými osobami (bezdomovci, závislí, etnické minority).

Respondenti vstupovali do kontaktu po počáteční nedůvěře celkem ochotně, každému byly za účast v anketě nabídnuty cigarety a více různých čísel časopisu Dekontaminace. Někdy jsem vyplňoval připravený dotazník s více osobami současně, někdy s jediným uživatelem. Vždy jsem jej vyplňoval osobně. Často jsem se musel doptávat a vysvětlovat, protože otázka práv nepatří mezi oblasti prioritních zájmů aktivních uživatelů.

Souhlas s účastí v dotazníkovém šetření byl pro každého osloveného respondenta dobrovolný, ničím nepodmíněný. V případě odmítnutí nenásledovala žádná sankce, ani z toho nevyplývalo pro uživatele OPL žádné riziko. Každý z účastněných respondentů byl účasten v šetření zásadně anonymně.

9.4 Výsledky výzkumu - Základní povědomí o vlastních právech uživatelů OPL

Nejstarší uživatel byl ve věku 46 let, nejmladší uvedl věk 18 let. 21 uživatelů uvedlo středoškolské vzdělání, 18 základní, žádný neuvedl vysokoškolské. Preferovaná droga – 21 x opiáty (z toho 15 x heroin, 6 x braun), 18 x pervitin.

Průměrná délka drogové kariéry uživatelů v průzkumu je 6,3 let, nejdelší kariéru v délce 20-ti let uvedlo celkem 7 osob, jedna osoba uvedla kariéru užívání OPL v délce 1 roku. V případě dojmu či pocitu, že jsou porušována základní lidská práva, ví, kam či na koho se obrátit 24 respondentů, 15 nikoli. Všech 24 respondentů bez výjimky uvedlo povědomí o institutu veřejného ochránce práv.

Z celkového počtu respondentů slyšelo o fóru uživatelů 5 osob, z toho 4 osoby uvedly znalost časopisu „dr. Ufo“. Časopis vydávaný terénním programem sdružení Sananim v Praze „Dekontaminace“ zná 30 osob.

Míru obecného povědomí o vlastních právech jsem sledoval ve třech oblastech: v sociálních službách, ve zdravotních službách ve vztahu k policii.

Při využívání sociálních služeb nemá vůbec povědomí o vlastních právech 12 osob, trochu má povědomí 21 osob, většinu svých práv uvádí, že zná 6 osob a dokonalé povědomí neuvedl nikdo.

Při využívání zdravotních služeb nemá vůbec povědomí o vlastních právech 11 osob, trochu má povědomí 15 osob, většinu svých práv zná 12 osob a dokonalé povědomí uvedl 1 respondent.

Při kontaktu s policií nemá vůbec povědomí o svých právech 9 osob, trochu svá práva zná 9 osob, většinu práv zná 21 osob a dokonale nezná svá práva nikdo.

Tabulka č. 1 – Povědomí o vlastních právech

	vůbec	trochu	většinu	dokonale	celkem
sociální služby	30,8%	53,8%	15,4%	0	100%
zdravotní služby	28,2%	38,5%	30,8%	2,6%	100%
kontakt s policií	23,1%	23,1%	53,8%	0	100%

Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

Nejvyšší povědomí, alespoň většinu svých práv, uvádí 53,8% respondentů ve vztahu k policii. Domnívám se, že důvod spočívá především v ilegálním/protizákonném charakteru drogového prostředí. Například zkušenost s výkonem trestu odnětí svobody nebyla předmětem zkoumání, přesto výsledek v této oblasti vztahů uživatelů prokázal vyšší míru poučení aktivních uživatelů. Tuto hypotézu potvrzuje i daleko nejvyšší míra se zkušeností s porušováním práv uživatelů právě ze strany policie vyplývající z tabulky níže.

Varující je míra naprosté neznalosti svých práv ve všech sledovaných oblastech. Posloupnost této míry zřejmě koresponduje s důvěrou, kterou jednotlivým sledovaným oblastem/službám aktivní uživatelé na základě zkušenosti delegují.

9.5 Oblast sociálních služeb

Z celkového počtu 39 respondentů využilo některou sociální službu 38 osob, jediný nevyužil žádnou. Jednotlivé druhy využívaných sociálních služeb jsou uvedeny v tabulce.

Tabulka č. 2 – využití typu sociální služby

	ano	ne	celkem
kontaktní centrum	94,7%	5,3%	100%
terénní program	63,2%	36,8%	100%
substituční program	52,3%	44,7%	100%

Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

Zkušenost s porušováním některých práv uživatelů OPL ze strany pracovníků výše uvedených typů sociálních služeb je uvedeno v následující tabulce.

Tabulka č. 3 – porušování některých práv ze strany pracovníků sociální služby

	ponižování	sexuální zneužívání	nabídka práce	trestná činnost	fyzické násilí	neseznámení s právy
ano	0	0	10,5%	2,6%	2,6%	92,1%
ne	100%	100%	89,5%	97,4%	97%	7,9%

Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

Je patrné, že nejmenší míru porušování práv mají uživatelé ve vztahu s jim primárně určenými službami. Ze sledovaných tří služeb jsou dvě nízkoprahové, ze strany uživatele využitelné anonymně, často bez výrazné administrativy. Toto uvádím pro zdůvodnění relativně vysoké míry neseznámení s právy (92,1% respondentů).

Jednak to není proces, který je v kontaktu s aktivním uživatelem, často akutně intoxikovaným, prioritou navázaného kontaktu, zároveň i skutečnost akutní intoxikace může v pozdějším zaujetí stanoviska – nebyl jsem seznámen – hrát roli. Takový „detail“ si aktuálně intoxikovaný uživatel přesně nevybavuje a zpětně mu nepřikládá váhu. Důvěru deleguje a-priori na základě kumulované zkušenosti.

Celkem 4 respondenti uvádějí, že se setkali s požadavkem vykonání nějakého druhu práce pro pracovníka služby jako soukromou osobu. Tyto požadavky představují

významný prvek zneužití moci vůči uživateli, kterou role pracovníka služby představuje. Jak patrně, tento konflikt zájmů se u pracovníků služeb vyskytuje. Poskytnutí služby nebylo přímo podmíněno vykonáním práce, ale uživatele bylo vnímáno jako nedůstojné a jako zneužití.

Formy „požadavku práce“ spočívaly v umytí soukromého osobního auta, v pomoci s úklidem po malování v domácnosti příbuzného, v pomoci se stěhováním a v jednom případě v obstarání nákupu potravin.

Komentáře respondentů k oblasti využívání sociálních služeb:

- nutí nás pracovat,
- nemohu o sobě rozhodovat,
- obviňují mě z mého problému,
- jsou tam moc přísná pravidla,
- vyhodili mě za pozitivní test, i když jsem si nic nedal,
- nedůvěřuju jim.

9.6 Oblast zdravotních služeb

Z celkového počtu 39 zapojených respondentů využil každý některou zdravotní službu. Jednotlivé typy zdravotní péče a četnost využití jsou uvedeny v tabulce.

Tabulka č. 4 – využití typu zdravotní péče

	hospitalizace včetně pobytu v PL	detoxifikační centrum/program	substituční program
ano	23 – 59%	29 – 74,4%	21 – 53,8%
ne	16 – 41%	10 – 25,6%	18 – 46,2%
celkem	39 – 100%	39 – 100%	39 – 100%

Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

Tabulka č. 5 – porušování některých práv ze strany pracovníků zdravotního zařízení

	ponižování	sexuální zneužívání	nabídka práce	trestná činnost	fyzické násilí	neseznámení s právy
ano	23,1%	0	0	15,4%	0	38,5%
ne	76,9%	100%	100%	84,6%	100%	61,5%
celkem	100%	100%	100%	100%	100%	100%

Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

Významné procento respondentů (23,1%) uvádí zkušenost s ponižováním ze strany zdravotního personálu. Konkrétní forma této zkušenosti nebyla předmětem tohoto zkoumání, nicméně potvrzuje obecnou zkušenost více marginalizovaných skupin a potvrzuje závěry z pilotního projektu LLP.

Osoby na okraji společnosti (bezdomovci, uživatelé OPL, obyvatelé sociálně vyloučených lokalit), které jsou také potenciálně nositeli některé infekční nemoci a tím i ohrožením personálu, se s ponižováním ve zdravotnictví setkávají.

V případě uvedené zkušenosti s trestnou činností pracovníka zdravotního zařízení toto spočívá v uvedení požadavků na dodání/odprodeje nějaké drogy ve 3 případech, v 1 případě šlo o požadavek na koupi kradeného zboží (autorádio) a ve zbylých 2 případech respondenti uvádějí, že byli v rámci hospitalizace někým ze zdravotního personálu okradeni.

Ze strany zdravotnického personálu jsem nezaznamenal v tomto průzkumu požadavek na vykonání práce.

Komentáře respondentů:

- je tam moc negativní konfrontace,
- pohrdají mnou,
- nevyhledávám ji,
- ošetří, ale dají to znát
- dokud mě neznali, byli hnusní, časem zjistili, že jsem normální člověk.

9.7 Oblast vztahu s policií

Z celkového počtu 39 respondentů uvádí 36 osob zkušenost s kontaktem s policií, 3 osoby jsou dosud bez takového kontaktu.

Tabulka č. 6 – porušování některých práv ze strany pracovníků policie

	ponižování	sexuální zneužívání	nabídka práce	trestná činnost	fyzické násilí	vyhrožování	neseznámení s právy
ano	94,4%	11,1%	25%	16,7%	50%	86,1%	30,6%
ne	5,6%	88,9%	75%	83,3%	50%	13,9	69,4%

Zdroj: autor práce (vlastní šetření)

V případě uvedené zkušenosti s trestnou činností pracovníka policie při zadržení toto spočívá v uvedení 4 nabídek prodeje drogy uživateli ze strany policisty, v 1 případě šlo o nabídku koupě kradeného zboží. V jednom případě respondent uvedl zkušenost s nabídkou prodeje drogy od policisty, nikoli však při zadržení.

Z počtu 25 respondentů seznámených s právy ze strany policie doplnilo 10 osob četnost seznámení s právy slovem „někdy“, 11 osob (30,6%) popřelo seznámení se svými právy.

Sexuální obtěžování uvedly 4 respondentky – ženy. Z celkového vzorku respondentů jde o četnost 11,1%. Vezme-li však v úvahu celkový počet žen ve výzkumu (9 osob), jde již o výskyt v objemu 36%. Ze čtyř osob uvedla jedna formu sexuálního zneužití v podobě osobní prohlídky provedené muži, ostatní uvedly verbální sexuální obtěžování a ponižování.

9 osobám (25%) byla nabídnuta spolupráce (donášení). V tomto kontextu si sami respondenti vyložili položenou otázku „nabídka práce“ ve vztahu k policii. Potvrzuje se tak skutečnost, že nabídka konfidentství je častá součástí policejní práce.

18 (50%) osob z těch, kteří v rámci svého užívání OPL přišlo do kontaktu s policií má zkušenost s fyzickým násilím. Otázka sama při položení vzbuzovala silné emoce, pocit křivdy je v této oblasti mezi aktivními uživateli patrný. 31 osob, tedy 86% uvedlo zkušenost s nějakou formou nátlaku a vyhrožováním.

Četnost výskytu porušování základních práv uživatelů OPL při zadržení ze strany policie je značná, v oblastech vyhrožování a fyzického napadení je alarmující. Tyto závěry jsou potvrzeny jak terénními výzkumy fóra UFO Praha, tak i z pilotního výzkumu LLP v Praze.

Komentáře respondentů:

- drželi mě při abstráku a chtěli informace, které bych jim jinak nedal,
- psychický nátlak i pokusy o spolupráci
- co výslech, to mlácení,
- neříkají práva a nechají si podepsat výpovědi, které nedají přečíst,
- vzali mi moje věci a vyhrožují, že to použijí jako důkaz,
- jednají dogmaticky,
- nikdy jsme s nimi problémy neměla.

Tato kapitola prezentovala realizovaný výzkum mezi uživateli OPL, následuje diskuse a závěr práce.

10 Diskuse a závěr

Hypotéza označená jako H 1 byla verifikována.

Hypotéza označená jako H 2 byla falzifikována.

Hypotéza označená jako H 3 byla verifikována.

Ze sledovaných tří oblastí, ve kterých jsem stav ochrany práv uživatelů OPL na základě jejich osobních zkušeností sledoval, vyšly nejlépe sociální služby. Ve středu hodnocení, ve škále spíše blíže, než li dále, od sociálních služeb, se nacházejí zdravotní služby. Zkušenost s významným porušováním základních práv a svobod prokázala práce ve vztahu aktivních uživatelů OPL a příslušníků policie.

Formulace zájmů a práv a jejich ochrana aktivních uživatelů OPL se ve vztahu se sociálními službami pro ně určenými významně setkává v přístupu označeném harm reduction. Tento přístup je totiž a priori postaven na sledování a podpoře skutečných zájmů uživatelů OPL. Pravděpodobně jedním z určujících vlivů je zde i skutečnost, že většina těchto nestátních poskytovatelů služeb vznikla až po roce 1989 v atmosféře demokratické společnosti s důrazem na respekt k občanovi a s možností přenosu efektivních metod a přístupů z ostatních demokratických zemí.

Zkušenosti uživatelů s porušováním práv ve zdravotnictví spočívá především v neskrývaném despektu vůči aktivním uživatelům OPL, nikoli však v nátlaku, vyhrožování či fyzickém napadání.

Vyhrožováním a fyzickým nátlakem a napadáním je charakteristická zkušenost uživatelů OPL ve vztahu s policií, jak tato práce prokazuje. Potvrzuje závěry mně jediného známého, pilotního, výzkumu ochrany práv uživatelů OPL, realizovaného v roce 2004, kde mezi třemi systémovými závěry je uvedena i nekontrolovatelnost práce policie. Hypotéza H1 tím byla verifikována. Zpráva z pilotního výzkumu konstatuje, že: *„...je velmi složité v konkrétních případech z policejních stanic unést důkazní břemeno proti solidárně svědčícím policistům, kteří stojí proti osamocené osobě, je potřeba ad hoc kontrol. Osoby, které je provádějí, mají mít přístup do veškeré dokumentace, která*

se na policejní stanici vede. Zde by měly být zaznamenány časy předvedení, výslechu, případná podivná zranění apod. Také mají právo hovořit s předvedenými osobami bez svědků mezi čtyřma očima. Již tímto pomáhají zmírňovat nebezpečí špatného zacházení s osobami, které se na stanici z jakéhokoliv důvodu ocitnou.“(Morávek, Pfeiferová, 2004, s. 9).

Míra povědomí o vlastních právech je v součtu vyšší, nežli jsem předpokládal. Tuto informaci lze považovat za pozitivní. Zajímavým poznatkem je skutečnost, že míra povědomí o právech diferencovaně ve třech sledovaných oblastech je v přímé souvislosti vzhledem k míře porušování práv. V sociálních službách, kde je míra porušování práv nejnižší, je nejnižší i povědomí o právech. Naopak ve vztahu k policii, kde je míra porušování nejvyšší, je nejvyšší i povědomí o vlastních právech. Hypotéza H2 tím byla falzifikována.

Celkem 61,5% respondentů udává, že vědí, kam se v případě porušování vlastních práv obrátit. Povědomí o institutu veřejného ochránce práv má překvapivě vysoké procento respondentů. Žádný z respondentů neuvedl znalost jiné formy či instituce, kde by bylo možno v případě porušování práv hledat zastání. Ať již jde o fórum uživatelů, právní poradnu A. N. O. či Generální inspekci ozbrojených sborů. Vysoká míra povědomí o Veřejném ochránci - ombudsmanovi je zajímavá, hodna samostatného zkoumání. Hypotéza H3 tím byla verifikována.

Řada zajímavých skutečností vyplývá z popisu činnosti uživatelských fór. Myšlenka na sebeorganizaci aktivních uživatelů OPL je nekonvenční sama o sobě. Odborně je přijatelná pro experty z oblasti léčby závislostí, kteří jsou znalí metody minimalizace zdravotních rizik (harm reduction). Témata, se kterými tato fóra přicházejí, jsou pro většinovou společnost těžko přijatelná. Běžný občan řeší své vlastní problémy a problémy většinové společnosti, jako je nezaměstnanost, zdražování zboží a energie, vzdělání, zdravotní stav a dosažitelnost dostatečného ošetření a léčení, opakované záplavy a jiné pohromy, osobní a rodinná traumata a podobně. Sama představa zájmů aktivních uživatelů OPL zní pro něho těžko akceptovatelně. Natož například zřizování aplikačních místností pro uživatele OPL (z našich daní?), či legalizace užívání a

distribuce OPL. Je patrné, že jde o odbornou problematiku, se kterou si nevědí rady ani volení zástupci většinové společnosti. Musím se zde ztotožnit se závěrem výzkumu LLP, který konstatuje: „... pohyb určité skupiny problémových uživatelů drog v ilegálním prostředí, ke kterému nutně vede prohibice, přináší této skupině i společnosti velmi vysokou ztrátu. Ilegální charakter drog vede ke společenské marginalizaci části uživatelů drog, k jejich vytlačení do pozice „ilegálních občanů“, kteří mají obtížný přístup k realizaci svých základních práv a svobod.“ (Morávek, Pfeiferová, 2004, s. 11).

Nyní bych chtěl zmínit některé kritické limity výzkumu, kterých jsem si vědom. První spočívá v životním stylu samotné cílové skupiny – v aktivních uživatelích OPL. Pro relevanci dat může být akutní intoxikace respondenta omamnými látkami výrazně zkreslující. A to v obou možných smyslech – jak stav silné intoxikace, tak naopak stav akutní absence látky (abstinenční syndrom), na které je uživatel závislý. Oba tyto stavy vědomí mohou zpochybnit věrohodnost odpovědí.

Dalším limitem je objektivní neověřitelnost zmíněných postojů a deklarovaných zkušeností. Není v silách autora práce ověřit tvrzení respondentů. Zkušenosti s porušováním práv, která mohou být za hranou zákona, mohou být i v případě formálních pokusů často neprokazatelná. Jak konstatuje zpráva LLP: „Podání trestního oznámení na policistu podpořené lékařskou zprávou často nevede k jeho potrestání, neboť usvědčit jej ve stávajících podmínkách před českým soudem na základě Inspekcí Ministerstva vnitra ledabyly provedených důkazů je složité.“ (Morávek, Pfeiferová, 2004, s. 9).

Jako poslední kritický limit prezentovaného výzkumu zmíním riziko tendence „zalíbit se, vyhovět, případně manipulovat“ ze strany respondentů vůči tazateli. Toto riziko jsem se pokusil eliminovat profesionálním přístupem vůči respondentům, nedával jsem najevo žádnou představu o očekávaných výsledcích, v diskusi jsem respondenty neovlivňoval směrem k žádnému postoji.

Popsaný stav v České republice je na úrovni služeb srovnatelný se zahraniční praxí. Leckde ji možná i převyšuje. Český systém léčby včetně substituční, je na vynikající

světové úrovni. Nepochybně i proto, že otec zakladatel oboru adiktologie, který se potřebami uživatelů OPL zabývá, docent Jaroslav Skála, byl Čech.

Doporučoval bych věnovat oblasti ochrany a porušování práv marginalizovaných skupin včetně uživatelů OPL větší pozornost, jak akademickou, tak exekutivní. Jednak proto, že sama taková pozornost působí významně preventivně a míru excesů na poli porušování základních práv dokáže snížit.

Dále se domnívám, že jde o oblast, která je v kontextech motivace a uspokojování potřeb podmínkou pro úspěšnou edukaci a socializaci ohrožených skupin obyvatelstva, případně reedukaci a resocializaci.

Nejde pouze o aktivní uživatele OPL. Jde o všechny skupiny, které jsou často i nezaviněným nedostatkem k respektu jejich práv vylučovány ze společnosti – zdravotně postižení, některé národnostní menšiny, sociálně znevýhodnění z různých důvodů, a další.

Otázka přístupu k ochraně základních práv a svobod občanů v demokratické zemi je dilematem postmoderní společnosti a vyžaduje elementární schopnost přesahu v nazírání na vztahy mezi občany, na solidaritu mezi zdravými a nemocnými, kompetentními a méně kompetentními. Jedna z možností, jak takové rozdíly a další bariéry snižovat, spočívá v otevírání příležitostí těm, jejichž životní podmínky patří mezi obtížnější z jakéhokoli důvodu. V této oblasti má významnou a zcela nezastupitelnou roli speciální pedagogika, která se právě vzdělávání a zplnomocňování osob se speciálními potřebami věnuje.

Aktivní uživatelé OPL představují sociální periferii. Čím větší je exkluze, o to silnější a inovativnější by měly být procesy, které se snaží tuto exkluzi eliminovat. Součástí inkluze, která dalším metodám předchází, musí být respekt k základním lidským právům. Následuje pragmatický přístup, v případě této práce vůči aktivním uživatelům OPL spočívá v aplikaci metody harm reduction.

„Ideální by byl svět bez drog, ale nežijeme v ideálním světě. V naší realitě je třeba pomáhat těm, kteří drogy berou, aby se dožili okamžiku, kdy se své závislosti budou moci zbavit. Jejich zkušenosti jsou nenahraditelné pro zlepšování služeb drogové léčby, zmírňování nebezpečí a primární prevenci“. Tomas Larkin, zakladatel fóra uživatelů, Dublin, Irsko.

Seznam použitých zdrojů

Seznam použitých českých zdrojů

ČÁMSKÝ, P., KRUTILOVÁ D., SEMBDNER, J., SLADKÝ, P. Manuál pro tvorbu a zavádění standardů kvality poskytovaných sociálních služeb. 1. vyd. Praha: Centrum sociálních služeb, 2008. Bez ISBN.

FROUZOVÁ, M. Psychologické a psychosociální faktory rozvoje drogové závislosti. In: Kalina, K. a kol. *Drogy a drogové závislosti I. Mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády ČR, 2003. ISBN 80-86734-05-6.

GAJDOŠÍKOVÁ, H. Nový zákonná opatření k ochraně před škodami působenými užíváním legálních a nelegálních drog. *Adiktologie*. 2006, roč. 6, č. 1, s. 57-65. ISSN 1213-3841.

HRDINA, P. Harm reduction – snižování poškození drogami. In: Kalina, K. a kol. *Drogy a drogové závislosti I. Mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády ČR, 2003. ISBN 80-86734-05-6.

JANÍKOVÁ, B. Aplikační místnosti, Centra pro zdravotnický supervidovanou aplikaci omamných a psychotropních látek. *Zaostřeno na drogy*. 2011. roč. 9, č. 1, s. 1-12. ISSN: 1214-1089.

JANÍKOVÁ, B. Harm reduction, časné intervence v nízkoprahových službách. In: Kalina, K. a kol. *Základy klinické adiktologie*. Praha: Grada publishing, 2008. ISBN 978-80-247-1411-0.

KALINA, K. a kol. *Základy klinické adiktologie*. 1. vyd. Praha: Grada publishing, 2008. ISBN 978-80-247-1411-0.

KALINA, K. a kol., *Drogy a drogové závislosti I. + II.*, Úřad vlády ČR, 2003. ISBN 80-86734-05-6.

KOPŘIVA, K. *Lidský vztah jako součást profese*. 4. vyd. Praha: Portál, 2000. ISBN 80-7178-429-X.

NOVÁKOVÁ, D. Výcvik pedagogů. In: Kalina, K. a kol. *Drogy a drogové závislosti II. Mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády ČR, 2003. ISBN 80-86734-05-6.

PIPEKOVÁ, J. a kol. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 3. vyd. Brno: Paido, 2010. ISBN 978-80-7315-198-0.

SLOMEK, Z. *Etopedie*. 1. vyd. Praha: UJAK, 2010. ISBN 978-80-86723-84-6.

SANANIM. *Výroční zpráva za rok 2011*. 2012.

VONDRÁČKOVÁ, P. Charakteristika uživatelů psychotropních látek s nařízenou ústavní léčbou. *Adiktologie*. 2008, roč. 8, č. 4, s. 291-8. ISSN 1213-3841.

VRTBOVSKÁ, P. Komiks o životě uživatelů drog. *Psychologie Dnes*. 2003, roč. 9, č. 9, s. 6-7. ISSN 1211-5886.

YELLEN, J. Jak na drogy po Irsku. *Nový Prostor*. 2002, č. 113, s. 13-5. ISSN 1213-1911.

ZÁBRANSKÝ, T. Ekonomické aspekty užívání drog; ekonomická analýza jako podklad pro rozhodnutí o nejúčinnější dostupné intervenci. In: Kalina, K. a kol. *Drogy a drogové závislosti I. Mezioborový přístup*. Praha: Úřad vlády ČR, 2003. ISBN 80-86734-05-6.

Seznam použitých zahraničních zdrojů

REAPER, E. Příspěvek na konferenci. Drug Users Involvement City Conference, October 2010, UISCE, Dublin.

Right to use. Publikace ze setkání fór uživatelů v Holandsku 2000, L. S. D., bez ISBN, soukromé materiály.

ROOSJEN, G. *30 Jaar Scoren Drugscene MDHG 1977-2007*. Amsterdam: Belangenvereniging Druggebruikers MDHG, 2007. ISBN/EAN: 978-90-812226-1-7.

Seznam použitých internetových zdrojů

ASOCIACE NESTÁTNÍCH ORGANIZACÍ ZABÝVAJÍCÍCH SE PREVENCÍ A LÉČBOU DROGOVÝCH ZÁVISLOSTÍ. Webová poradna. [online]. [cit. 2013-05-10]. Dostupné z: www.asociace.org/pravni-poradna-webova-poradna.php

Belangenvereniging voor druggebruikers MDHG. Spuit 11. [online]. 2012. [cit. 2013-05-05]. Dostupné z: <http://www.mdhg.nl/publicaties/SPUIT11-vj2012-web.pdf>

Belangenvereniging voor druggebruikers MDHG. Archief MDHG (Amsterdam) 1975-2008. [online]. [cit. 2013-05-05]. Dostupné z: <http://www.iisg.nl/archives/pdf/ARCH01540.pdf>

DEKONTAMINACE. Časopis pro sekundární a terciární prevenci drogových závislostí. [online]. [cit. 2013-04-28]. Dostupné z: http://edekontaminace.cz/downloads/1283245664_deko.pdf

MAINLINE. [online]. [cit. 2013-04-28]. Dostupné z: <http://www.mainline.nl/?L=1>

MORÁVEK, J. a PFEIFROVÁ, Š. Projekt ochrany práv uživatelů drog. Závěrečná zpráva z pilotního projektu. [online]. 2004. [cit. 2013-04-15]. Dostupné z: [//www.jan-moravek.cz/download/moravek-jan-pfeiferova-stepanka-projekt-ochrany-prav-uzivatelu-drog.pdf](http://www.jan-moravek.cz/download/moravek-jan-pfeiferova-stepanka-projekt-ochrany-prav-uzivatelu-drog.pdf)

NORTH INNER CITY DRUGS TASK FORCE. Brass Munkie 12. [online]. Duben 2006. [cit. 2013-05-10]. Dostupné z: <http://www.nicdtf.ie/RESOURCES/upload/BrassMunkie.pdf>

NORTH INNER CITY DRUGS TASK FORCE. UISCE. [online]. 2012. [cit. 2013-05-10]. Dostupné z: <http://www.nicdtf.ie/PROJECTS/PROJECTS/UISCE.html>

OPENBAAR MINISTERIE. Are drug addicts who commit an offence dealt with differently from other offences? [online]. 2000. [cit. 2013-04-30]. Dostupné z:

http://www.om.nl/vast_menu_blok/english/verzamel/frequently_asked/are_drug_addicts_who/

RIESEL, P.. Přístup k studiu závislých chorob. Nejen z hlediska nemoci ale i z hlediska zkoumání identity, tedy způsobu bytí. [online]. [cit. 2013-04-24]. Dostupné z: http://www.sananim.cz/pages/serve.php?file=1364306566_11_studium_zavislosti_riese1.pdf

SANANIM. Etické principy. [online]. [cit. 2013-04-20a]. Dostupné z: www.sananim.cz/o-nas/eticke-principy.html

SANANIM. Práva a povinnosti klientů. [online]. [cit. 2013-04-20b]. Dostupné z: http://www.sananim.cz/pages/serve.php?file=1291734837_0_prava_a_povinnosti_klientu.pdf

SPOLEČNOST SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ ČESKÉ REPUBLIKY. Etický kodex sociálních pracovníků ČR. [online]. 2006. [cit. 2013-05-01]. Dostupné z: <http://sspcr.xf.cz/code.html>

Seznam příloh

Příloha A - Dotazník.....	I
Příloha B - Leták UFO Praha (1)	III
Příloha C - Leták UFO Praha (2)	IV
Příloha D - Leták UFO Praha (3)	V
Příloha E - Pozvánka UFO Praha	VI

Příloha A: Dotazník

Pohlaví: věk: vzdělání: preferovaná droga: kariéra:

při využívání **sociálních** služeb mám povědomí o svých právech:

vůbec trochu většinu dokonale

při využívání **zdravotních** služeb mám povědomí o svých právech:

vůbec trochu většinu dokonale

při **kontaktu s policií** mám povědomí o svých právech:

vůbec trochu většinu dokonale

využil jsem sociálních služeb: *ano* *ne*

Kontaktní centrum: ano ne, terénní program: ano ne substituční program: ano ne

setkal jsem se s - ponižováním ze strany pracovníků ano ne

- sexuálním zneužíváním: ano ne

- nabídkou práce pro pracovníka služby: ano ne

- trestnou činností pracovníka: ano ne

v případě ano: nákup/prodej drogy: ano ne

 nákup/prodej kradeného zboží: ano ne

 jiné:.....

pracovníci mne seznámili s mými právy: ano ne

psanými ústně

využil jsem zdravotních služeb:

detoxifikační centrum: ano ne

pobyt na lůžkovém odd. (PL): ano ne substituční program: ano ne

setkal jsem se s - ponižováním ze strany pracovníků ano ne

- sexuálním zneužíváním: ano ne

- nabídkou práce pro pracovníka služby: ano ne

- trestnou činností pracovníka: ano ne
v případě ano: nákup/prodej drogy: ano ne
nákup/prodej kradeného zboží: ano ne
jiné:.....
pracovníci mne seznámili s mými právy: ano ne
psanými ústně

přišel jsem do kontaktu s policií: ano ne

setkal jsem se s - ponižováním ze strany policistů ano ne
- sexuálním zneužíváním: ano ne
- nabídkou práce pro pracovníka služby: ano ne
- trestnou činností pracovníka: ano ne
v případě ano: nákup/prodej drogy: ano ne
nákup/prodej kradeného zboží: ano ne
jiné:.....

při zadržení jsem:

zažil jsem vyhrožování: ano ne, fyzické násilí: ano ne
jiné:

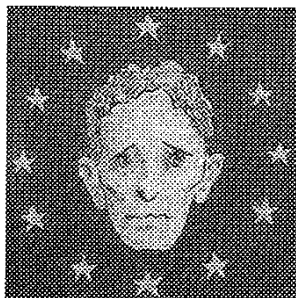
- byl jsem seznámen se svými právy: ano ne někdy
psanými ústně

V případě, že budu mít pocit, že jsou má práva porušována, vím, kam/na koho se obrátit:

ne ano

slyšel jsem o/znám fórum uživatelů ano ne
znám/viděl jsem časopis „dr. Ufo“ ano ne, „Dekontaminace“ ano ne

Příloha B: Leták UFO Praha (1)

UFO

UFO je nezávislé sdružení uživatelů, bývalých uživatelů a profesionálů, které prosazuje práva uživatelů drog, naslouchá jejich potřebám a na základě toho se snaží ovlivnit kvalitu služeb, drogovou politiku i veřejné mínění.

Proč?

Moto: „Ideální by byl svět bez drog, ale nežijeme v ideálním světě. V naší realitě je potřeba pomáhat těm, kteří drogy berou, aby se dožili okamžiku, kdy se své závislosti budou moci zbavit. Jejich zkušenosti jsou nenahraditelné pro zlepšování služeb drogové léčby, zmírňování nebezpečí a primární prevenci.“ Thomas Larkin (Fórum uživatelů, Dublin)

čekaňte na časopis Dr.UFO! vychází v květnu!

Kontaktní adresa:

e-mail:

Příloha C: Leták UFO Praha (2)

ufo praha

Nezávislá skupina UFO PRAHA

Začala postupně vznikat od podzimu 2002. Je nejprogressivnějším zastáncem a nositelem UFO myšlenky, sídlí v Praze. Nezávislá skupina vydává první bulletin a provádí první „peer výzkum“ v pražském terénu (duben - květen 2003). Skupina UFO Praha na výcviku v Telči definovala své poslání a cíle a v současné době zakládá vlastní občanské sdružení.

Poslání skupiny UFO PRAHA

UFO Praha je nezávislé sdružení uživatelů, bývalých uživatelů a profesionálů, které prosazuje práva uživatelů drog, naslouchá jejím potřebám a na základě toho se snaží ovlivnit kvalitu služeb, drogovou politiku i veřejné mínění.

Kontaktujte nás kdykoliv:

forum.uzivatelu@centrum.cz

UFO Praha

Poslání:

UFO je nezávislé sdružení uživatelů, bývalých uživatelů a profesionálů, které prosazuje práva uživatelů drog, naslouchá jejich potřebám a na základě toho se snaží ovlivnit kvalitu služeb, drogovou politiku i veřejné mínění.

Motto:

„Ideální by byl svět bez drog, ale nežijeme v ideálním světě. V naší realitě je třeba pomáhat těm, kteří drogy berou, aby se dožili okamžiku, kdy se své závislosti budou moci zbavit. Jejich zkušenosti jsou nenahraditelné pro zlepšování služeb drogové léčby, zmírňování nebezpečí a primární prevenci.“

Thomas Larkin, Fórum uživatelů, Dublin

Kontaktujte nás kdykoliv

forum.uzivatelu@centrum.cz

Během dubna 2003 skupina UFO Praha provedla první „peer průzkum“ mezi pražskými uživateli, který se, mezi jinými, zabýval i otázkou zřízení šleháren.

© UFO Praha, použití tohoto materiálu je povoleno pouze s citací zdroje

Příloha E: Pozvánka UFO Praha

UFO Praha – fórum uživatelů
(vydavatel časopisu dr.UFO)

Vás zve na setkání, o kterém řekněte jenom tomu,
od koho chcete, aby tam přišel !!
Vítáme každého aktivního uživatele drog.

KDY : čtvrtek – 16.10.2003
KDE : známá restaurace Na Klamovce
V KOLIK : pokud možno ve 20:00
PROČ : potřebujeme slyšet vaše názory.
Chceme se vám představit.
Chceme vám představit naši práci.

Setkání nebude delší, než-li maximálně 2 hodiny.
Bude připraveno nějaké občerstvení.

Na setkání s vámi se těší: Jakub , Dominik Kristína,
Anka, Renatatu, Ondra, a další, které možná znáte.

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Jakub Chudomel

Obor: Speciální pedagogika – vychovatelství

Forma studia: kombinované studium

Název práce: Obhajoba práv a zájmů aktivních uživatelů OPL - Fórum aktivních uživatelů

Rok: 2013

Počet stran textu: 61

Celkový počet stran příloh: 6

Počet titulů českých použitých zdrojů: 17

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 3

Počet internetových zdrojů: 13

Vedoucí práce: PhDr. Pavla Presslerová, Ph.D.